

บทที่ 4

“ช่วงหลวง” พื้นที่ประวัติศาสตร์กลางเมืองเชียงใหม่

ผู้ศึกษาได้เลือกศึกษาสถานที่บนพื้นที่ประวัติศาสตร์กลางเมืองเชียงใหม่ ดังต่อไปนี้

1. วัดอินทนิล ซึ่งปัจจุบันพื้นที่ถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่
 - 1.1 วิหารหลวงพ่อขาว เจดีย์ทรงกลม เจดีย์ทรงแปดเหลี่ยม
 - 1.2 หอประชุมติโลกราชและสำนักงานองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ (เดิม)

ซึ่งปัจจุบันหอประชุมติโลกราชปิดบริการ และสำนักงานองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ย้ายไปยังสถานที่แห่งใหม่

2. หอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ ซึ่งปัจจุบันพื้นที่ถูกแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

2.1 อาคารศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ (เดิม) ซึ่งปัจจุบันกลายเป็นหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่

2.2 บริเวณลานอนุสาวรีย์สามกษัตริย์

2.3 อาคารหมู่บ้านพักอาศัยการ ซึ่งปัจจุบันกำลังดำเนินการก่อสร้างเป็นหอประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่

3. ศาลแขวงเชียงใหม่ (เดิม) ซึ่งปัจจุบันกำลังดำเนินการก่อสร้างเป็นหอศิลป์ล้านนาเมืองเชียงใหม่

4. ทิวทัศน์สถานหญิงเชียงใหม่

ถึงแม้สถานที่ต่างๆ ที่ได้กล่าวมาข้างต้น เป็นสถานที่ที่มีความแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นวัดหรือโบราณสถาน พิพิธภัณฑ์และสถานที่ราชการ แต่ก็ได้ตั้งอยู่บนพื้นที่บริเวณเดียวกัน ซึ่งก็คือพื้นที่ประวัติศาสตร์กลางเมืองเชียงใหม่ที่เดิมเรียกว่า “ช่วงหลวง” ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงขอเสนอข้อมูลเกี่ยวกับช่วงหลวงและข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ในการศึกษา ซึ่งประกอบด้วยหัวข้อต่างๆ ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

1. ความเป็นมา ความสำคัญและที่ตั้งของช่วงหลวงเมืองเชียงใหม่

1.1 ช่วงหลวงกับแบบแผนเมืองเชียงใหม่

1.2 ความสำคัญของช่วงหลวงเมืองเชียงใหม่

- 1.3 ที่ตั้งช่วงหลวงเมืองเชียงใหม่
2. ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ในการศึกษา
 - 2.1 วัดอินทขิล
 - 2.2 หอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่
 - 2.3 พิพิธภัณฑ์เชียงใหม่
 - 2.4 ศาลแขวงเชียงใหม่ (เดิม)
3. การพัฒนาพื้นที่ประวัติศาสตร์กลางเมืองเชียงใหม่ (พ.ศ. 2545 – 2549)
 - 3.1 วัดอินทขิล
 - 3.2 หอประชุมติโลกราช
 - 3.3 หอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่
 - 3.4 อาคารบ้านพักอัยการ
 - 3.5 พิพิธภัณฑ์เชียงใหม่
 - 3.6 ศาลแขวงเชียงใหม่ (เดิม)

4.1 ความเป็นมา ความสำคัญและที่ตั้งของช่วงหลวงเมืองเชียงใหม่

4.1.1 ช่วงหลวงกับแบบแผนเมืองเชียงใหม่

คำว่า “ช่วง” ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือได้ให้ความหมายของคำว่า “ช่วง” หมายถึง บริเวณลานหรือที่โล่ง คือ เป็นบริเวณที่โล่งหรือเตียนราบ ไม่มีสิ่งใดตั้งอยู่หรืองอกอยู่ เป็นที่จะต้องดูแลไม่ให้กรูรัง และกล่าวถึงคำว่า “ช่วงหลวง” ไว้อีกว่าหมายถึง สนามหลวงหรือที่โล่งกลางเมืองต่างๆ ในเขตล้านนา ใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือกิจกรรมซึ่งมีคนร่วมจำนวนมาก และตรงหัวสนามจะมีวัดหัวช่วงตั้งอยู่ บางแห่งเรียก ช่วงหลวง ว่า ช่วงเมือง อย่างไรก็ตาม ในเอกสารตำนานพื้นเมืองหลายๆ ฉบับจะเรียกบริเวณนี้แตกต่างกันไปในหลายชื่อ เช่น ช่วงเมือง ช่วงสนาม ท้องช่วงสนาม ช่วงสนามหลวง ท้องช่วงสนามหลวง และช่วงหลวง เป็นต้น⁶¹ สำหรับการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาจะใช้คำว่า ช่วงหลวง เป็นคำเรียกพื้นที่บริเวณดังกล่าวนี้

จากข้อมูลเอกสารท้องถิ่นได้ชี้ให้เห็นว่า เมืองต่างๆ ในดินแดนล้านนามีช่วงหลวงเป็นองค์ประกอบของเมือง ยกตัวอย่างเช่น เมืองเชียงใหม่ เมืองหริภุญไชย เมืองลำปาง เมืองแพร่

⁶¹สุรพล คำรหัสกุล. รายงานการวิจัยเรื่อง ช่วงเมืองและวัดหัวช่วงกับแบบแผนของเมืองในดินแดนล้านนา. หน้า 7.

เมืองน่าน เมืองเชียงตุง และเมืองยอง เป็นต้น การมีช่วงหลวงเป็นองค์ประกอบของเมืองจึงอาจเป็นวัฒนธรรมของล้านนาในเรื่องการวางแผนผังของเมืองในสมัยโบราณ

การสร้างเมืองเชียงใหม่นั้น นอกจากมีการพิจารณาเรื่องลักษณะทางกายภาพแล้ว ยังมีความคิดและความเชื่อหลายประการเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อเมือง เพื่อให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองอุดมสมบูรณ์ และมีอำนาจสามารถเอาชนะข้าศึกศัตรูได้⁶² ความคิดและความเชื่อดังกล่าวประกอบด้วยชะตาของเมือง ทักษาเมืองและการแบ่งเมืองเป็นส่วนๆ เหมือนร่างกายมนุษย์ การมีช่วงหลวงเป็นองค์ประกอบของเมืองนั้นมีส่วนสัมพันธ์กับทักษาเมือง และการแบ่งเมืองเป็นส่วนๆ เหมือนร่างกายมนุษย์

การวางแผนผังเมืองเชียงใหม่มีความสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องทิศหรือทักษา เพราะแต่ละทิศสะท้อนถึงความหมายที่แฝงอยู่ โดยมีทั้งความหมายที่เป็นสิริมงคล ไม่เป็นสิริมงคลและอื่นๆ อีกมากมาย ความเชื่อเรื่องทิศจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการเลือกกำหนดฐานะของพื้นที่ต่างๆ ภายในเมือง แต่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเรื่องการสร้างศูนย์กลางของเมืองแต่อย่างใด⁶³ ทักษา หมายถึง ชื่อเรียกดาวเคราะห์ทั้ง 8 ดวง คือ อาทิตย์ จันทร์ อังคาร พุธ เสาร์ พฤหัสบดี ราหู ศุกร์ ที่มีการกำหนดคุณและโทษ 8 ประการลงไป จึงกลายเป็นทักษาเมือง คือ บริวาร อายุ เดช ศรี มูล อุตสาหะ มนตรี กาลกิณี โดยเวียนขวาไปตามทิศทั้ง 8 คือ บุรพา อาคนะย์ ทักษิณ หรดี ประจิม พายัพ อุดรและอีสาน⁶⁴ ทักษาเมืองของเมืองเชียงใหม่จึงเป็นไปตามลำดับ ดังต่อไปนี้

บริวารเมือง	ทิศตะวันตก	ประตูดวงดอก
อายุเมือง	ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ	แจ้งหัวลิน
เดชเมือง	ทิศเหนือ	ประตูดหัวเวียงหรือประตูช้างเผือก
ศรีเมือง	ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ	แจ้งศรีภูมิ
มูลเมือง	ทิศตะวันออก	ประตูเชียงเรือกหรือประตูท่าแพ
อุตสาหะเมือง	ทิศตะวันออกเฉียงใต้	แจ้งชะด้า
มนตรีเมือง	ทิศใต้	ประตูเชียงใหม่
กาลกิณีเมือง	ทิศตะวันตกเฉียงใต้	แจ้งกู่เฮือง

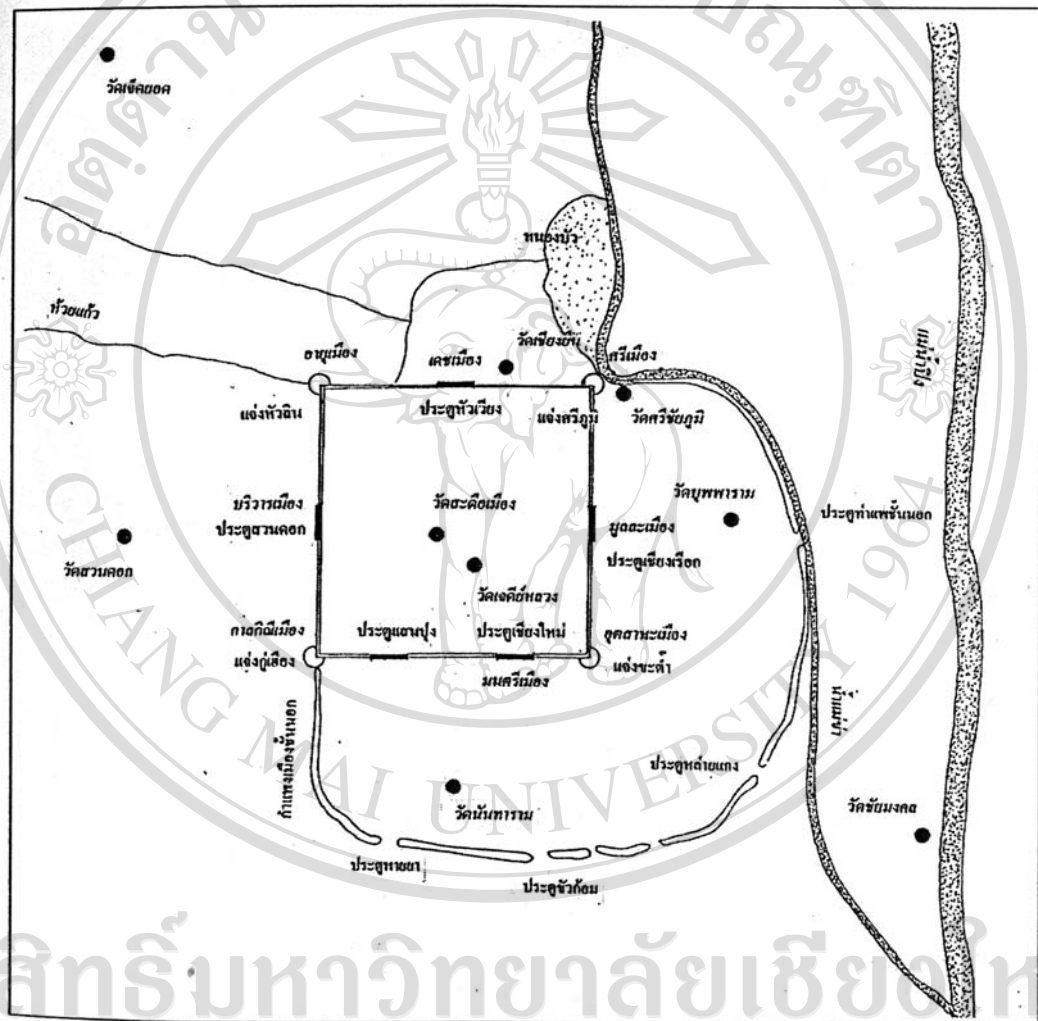
⁶²อรุณรัตน์ วิเชษฐเจียว. ประวัติศาสตร์กับการปกครองท้องถิ่น: แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเมืองเชียงใหม่. หน้า 10.

⁶³สรสวัสดิ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อัมรินทร์, 2544. หน้า 124 – 126.

⁶⁴อรุณรัตน์ วิเชษฐเจียว. ประวัติศาสตร์กับการปกครองท้องถิ่น: แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเมืองเชียงใหม่. หน้า 14.

นอกจากนั้น ตำแหน่งที่ทิศทั้ง 8 มาบรรจบกันตามทักขานเมืองแล้วเรียกว่า เกตุเมือง ซึ่งก็คือ ตำแหน่งกลางเมืองหรือสะดือเมืองนั่นเอง⁶⁵

ภาพ 4.1 ทักขานเมืองเชียงใหม่

แหล่งที่มา: สรัสวดี อ๋องสกุล. ชุมชนโบราณในแอ่งเชียงใหม่ - ลำพูน. กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2543. หน้า 101.

⁶⁵ สรัสวดี อ๋องสกุล. ชุมชนโบราณในแอ่งเชียงใหม่ - ลำพูน. กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2543. หน้า 100 - 101.

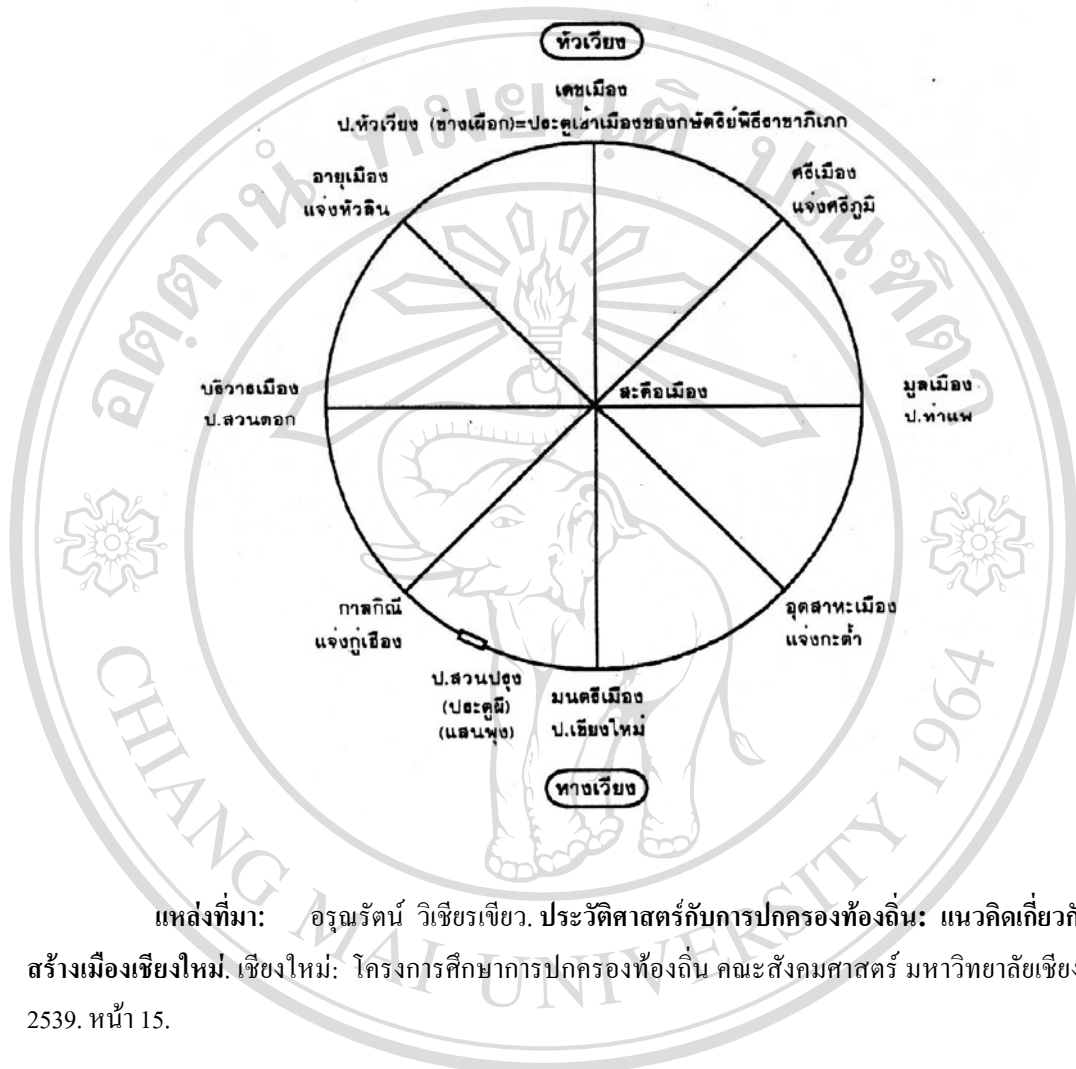
ศึกษาเมือง นอกจากจะเกี่ยวข้องกับดวงเมืองตามแนวคิดและความเชื่อของคนโบราณ ที่ว่า เมืองก็มีชีวิตเช่นเดียวกับคน เมื่อมีการสร้างเมืองขึ้นมาก็เหมือนกับการให้ชีวิตเมืองด้วย เมืองนั้นมีส่วนต่างๆ เหมือนคน มีหัว มีสะดือ มีส่วนต่างๆ อยู่ตามทิศต่างๆ และมีดวงเหมือนคน เมืองแต่ละเมืองจะมีทิศของดวงต่างๆ ไม่เหมือนกัน เมื่อใดเกิดสิ่งที่ไม่ดีหรือภัยพิบัติจะต้องมีการสืบชะตาเมืองเหมือนกับคนด้วย ทักษาเมืองยังเป็นเครื่องหมายกำหนดอาณาเขตของการประกอบกิจกรรมหรือการแบ่งเขตที่อยู่ของชนชั้นต่างๆ ภายในกำแพงเมืองเชียงใหม่อีกด้วย โดยมีการแบ่งเขตต่างๆ ของเมืองตามทักษาเมือง ดังต่อไปนี้

1. อายุเมือง ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ แจ่งหัวลิน พระเจ้าแผ่นดิน
2. เดชเมือง ทิศเหนือ ประตูหัวเวียงหรือประตูช้างเผือก การเมืองการปกครอง กษัตริย์ใช้ประตูหัวเวียงหรือประตูช้างเผือกนี้เสด็จยatraเข้าเสวยราชสมบัติและออกไปทำสงคราม
3. ศรีเมือง ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ แจ่งศรีภูมิ พระเจ้าแผ่นดิน มีการปลูกไม้ศรีเมือง คือ ต้นนิโครธหรือต้นไทร
4. มูลเมือง ทิศตะวันออก ประตูเชิงเรือหรือประตูท่าแพ การพาณิชย์กรรม
5. อุตสาหะเมือง ทิศตะวันออกเฉียงใต้ แจ่งชะด้า การอุตสาหกรรม
6. มนตรีเมือง ทิศใต้ ประตูเชิงใหม่ ที่พักอาศัยขุนนางเจ้าหน้าที่
7. กาลกนิเมือง ทิศตะวันตกเฉียงใต้ แจ่งกู่เฮืองและประตูแสนพุงหรือปัจจุบันเรียกว่าสวนปรุง ที่ว่างประตูแสนพุงหรือสวนปรุงเป็นประตูสำหรับนำศพออกไปสู่ป่าช้า และแจ่งกู่เฮืองเป็นที่ตั้งของเรือนขังหรือเรือนจำ
8. บริวารเมือง ทิศตะวันตก ประตูสวนดอก ที่พักอาศัยไพร่พลเมือง⁶⁶

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

⁶⁶สุรพล คำรหัสกุล. รายงานการวิจัยเรื่อง ช่วงเมืองและวัดหัวช่วงกับแบบแผนของเมืองในดินแดนล้านนา. หน้า 22 - 25.

ภาพ 4.2 การแบ่งเขตเมืองเชียงใหม่ตามทักขามเมือง

แหล่งที่มา: อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. ประวัติศาสตร์กับการปกครองท้องถิ่น: แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: โครงการศึกษาการปกครองท้องถิ่น คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539. หน้า 15.

องค์ประกอบหลักของเมือง คือ หอค้า วัดและช่วงหลวง การกำหนดที่ตั้งขององค์ประกอบดังกล่าวต้องพิจารณาจากความเหมาะสมของพื้นที่ ซึ่งอาศัยลักษณะกายภาพผสานกับความเชื่อทักขามเมือง นอกจากทักขามเมืองจะส่งผลต่อการสร้างองค์ประกอบต่างๆ ภายในเมืองเชียงใหม่แล้ว ทักขามเมืองยังทำให้มีแนวคิดในการแบ่งเมืองเป็นส่วนๆ เหมือนร่างการมนุษย์ กล่าวคือ

1. หัวเมืองเปรียบเสมือนส่วนบนของร่างกาย

หัวเมืองตั้งอยู่บริเวณที่เป็นมงคลทั้งสามตามหลักทฤษฎาเมืองเชียงใหม่อยู่ที่ทิศเหนือ ได้แก่ อายุเมือง เศษเมืองและศรีเมือง หัวเมืองเปรียบเสมือนส่วนศีรษะ ลำตัวและแขน เนื่องจากอวัยวะเหล่านี้เป็นอวัยวะที่สำคัญ ตามทฤษฎาเมืองจึงกำหนดให้หัวเมืองเป็นเศษเมือง คือ เป็นอาณาบริเวณที่มาแห่งอำนาจหรือความยิ่งใหญ่ ดังนั้น ทั้งบริเวณภายนอกและภายในเมืองเชียงใหม่ซึ่งอยู่ในตำแหน่งบริเวณทิศเหนือของเมืองล้วนแล้วแต่เป็นที่ตั้งสถานที่สำคัญ สิ่งมงคลของเมืองจะถูกวางไว้บริเวณนี้ เช่น เวียงแก้วอันเป็นที่ตั้งของหอคำ หอนอน เขตพระราชวังคุ้มเจ้านายบุตรหลาน ปราสาทราชมณเฑียร หอราชมณเฑียร หอค้างสามัคคี ยุ้งฉาง โรงม้าหลวงและราชรถ โรงช้างคัน โรงเก็บเครื่องใช้ วัดหัวข่วงและข่วงหลวง วัดเชียงมั่น เพราะถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ กษัตริย์เสด็จเข้าเมืองเชียงใหม่ทางประตูทิศเหนือในพิธีราชาภิเษกเพราะเชื่อว่าประตูนี้ทำให้เกิดเดชนาภาพ⁶⁷

2. สะดือเมืองเปรียบเสมือนส่วนกลางของร่างกาย

สะดือเมืองตั้งอยู่ในทักขณทิศ ได้แก่ มูลเมืองและบริวารเมือง ประกอบด้วยสถานที่สำคัญ คือ วัดสะดือเมืองหรือวัดอินทขิล วัดลีเชียงพระหรือวัดพระสิงห์ กาดลี โดยมีประตูทางการค้าเดิม คือ ประตูเชียงเรือกหรือประตูท่าแพในปัจจุบันเป็นทางเข้าของพ่อค้าที่นำสินค้าจากท่าจอดแพฝั่งแม่น้ำปิง มูลเมืองถือเป็นทักขณทิศที่เชื่อว่าทำให้เมืองมีทรัพย์สิน ความมั่งคั่งและความอุดมสมบูรณ์⁶⁸

3. ดินเมืองเปรียบเสมือนส่วนล่างของร่างกาย

ดินเมือง หมายถึงบริเวณริมเมือง คือ แนวยาวตั้งแต่แจ้งหัวลินไปจนถึงแจ้งกู่เฮืองและจากแจ้งกู่เฮืองเลียบมาจนถึงแจ้งชะด้าและแจ้งศรีภูมิ บริเวณนี้เป็นไปตามทฤษฎาของเมืองเชียงใหม่ที่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ คือ อุดสาหะเมืองและมนตรีเมือง บริเวณนี้เป็นที่ตั้งของบ้านเรือนขุนนาง ข้าราชการและไพร่พลเมืองที่ประกอบอาชีพต่างๆ ที่เหมือนกับขาและเท้า ดังนั้น จึงพบวัดที่ตั้งอยู่ด้านใต้มีชื่อเป็นประเภทต่างๆ เช่น วัดช่างแต้ม วัดช่างลาน วัดพวกแต้ม วัดพวกหงส์ และมีบางวัดที่ขุนนางสร้างโดยใส่ชื่อตนพร้อมยศเป็นพื้นหรือหมิ่น เช่น วัดพันแหวน วัดหมื่นตุม วัดหมื่นเงินกอง เป็นต้น ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ คือ บริเวณแจ้งกู่เฮืองตรงกับกาดกีนีเมือง เป็นเขตที่ไม่ดีและไม่เหมาะสม จึงเป็นที่ตั้งของเรือนจำและป่าช้าของเมือง โดยมีประตูสวนปรงซึ่งชาวเชียงใหม่ที่อาศัยอยู่ในกำแพงเมืองจะนำศพผ่านประตูนี้ไปสู่ป่าช้าหายยา⁶⁹

⁶⁷ สวัสดิ์ อ่องสกุล. ชุมชนโบราณในแอ่งเชียงใหม่ - ลำพูน. หน้า 101.

⁶⁸ สุรพล คำรหัสกุล. รายงานการวิจัยเรื่อง ข่วงเมืองและวัดหัวข่วงกับแบบแผนของเมืองในดินแดนล้านนา. หน้า 25.

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน

ภาพ 4.3 การแบ่งเขตเมืองตามร่างกายมนุษย์

แหล่งที่มา: วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง. คุ่มเจ้าบุรีรัตน์ เจ้าน้อยมหาอินทร์ ณ เชียงใหม่. เชียงใหม่: บริษัท นพบุรี การพิมพ์ จำกัด, 2547. หน้า 16.

4.1.2 ความสำคัญของช่วงหลวงเมืองเชียงใหม่

ช่วงหลวงนั้นน่าจะมีมาตั้งแต่แรกเริ่มสร้างเมืองเชียงใหม่แล้วเพราะหลักฐานทางเอกสารแสดงให้เห็นว่า บริเวณกลางเมืองเป็นที่โล่งกว้างสำหรับประกอบกิจกรรม ประกอบกับ บริเวณพื้นที่ดังกล่าวไม่พบศาสนาสถานและโบราณสถานของล้านนายุคเก่า นอกจากสิ่งก่อสร้างใหม่ที่เพิ่งปรากฏขึ้นในยุคฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่เป็นต้นมา⁷⁰ อย่างไรก็ตามหลักฐานเก่าสุดของคำว่า “ช่วงหลวง” ปรากฏอยู่ในเอกสารตำนานนับตั้งแต่ช่วงรัชสมัยพระเจ้าเมืองแก้วในการจัดพิธีบรมราชาภิเษกเป็นต้นมา ดังปรากฏความว่า

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

ปีศักราช 882 ตัวปีกคสี ชำราชาภิเษกเจ้าพระยาแก้วยังบ้านมหามังคละเล่นมหรสพยัง
ช่วงหลวง ตั้งหอไชยหอเดื่อตรงกว่านจำหลังได้ ปีร่วงไล่ศักราช 883 ตัวปกหอกลองยัง
ช่วงหลวง กับสนามจิมหน้าหอยอดนคร ⁷¹

และ อนึ่งศาลามหาวิมลยหลังเก่า ตั้งแต่ครั้งพระเจ้าปัยกาธิราช (พระเจ้าฟ้างุ้ม) นั้น
พระราชาทรงสังเกตเห็นว่า นั้นเป็นเหตุแห่งความเจริญ จึงทรงปฏิสังขรณ์ยกขึ้นในด้านทิศ
ตะวันตกช่วงหลวง ทำให้เป็นโรงหอยอดทาศด้วยสี ⁷²

นอกจากนี้ใน พ.ศ. 2069 ช่วงหลวงยังถูกใช้ประกอบพิธีบรมราชาภิเษกพระเมือง
เกษเกล้าอีกด้วย ดังข้อความในเอกสารว่า

เสนาอำมาตย์ทั้งหลายไปเอาเชษฐาชนบุตรตนเป็นน้องพระยาแก้ว คือ ลูกพระยาขอด
เขียนรายอยู่เมืองน้อยมานั่งแท่นแก้วแทนในปีดับเส้านั้น เดือน 5 แรม 8 ค่ำ ท่านเกิดปีเมืองไล่
ศักราช 859 ตัว อายุได้ 29 ได้เสวยเมืองถึงปีรวายเส็ด ศักราช 888 อายุท่านได้ 30 ปี จึง
ราชาภิเษกยัง ช่วงหลวง ได้ชื่อว่า พระยาเกษ ⁷³

จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าช่วงหลวงมีสภาพเป็นลานเอนกประสงค์ใช้สำหรับ
เป็นที่ประกอบพระราชพิธีสำคัญที่ต้องการสถานที่กว้างและมีคนมาร่วมพิธีมาก หรือพิธีกรรม
กิจกรรมต่างๆ ของเมือง การแสดงมหรสพ กิจกรรมที่คนร่วมเป็นจำนวนมาก ในยามสงคราม
สันนิษฐานว่า ช่วงหลวงจะใช้เป็นที่ประชุมทัพหรือชุมนุมกำลังคน

ในยามปกติพื้นที่ส่วนหนึ่งของช่วงหลวงใช้เป็นกาดหรือตลาดเชียงใหม่ กาดเชียงใหม่
หรือกาดกลางเมืองคุมพื้นที่ตั้งแต่สองข้างถนนหน้าวัดพระสิงห์เรื่อยมาจนถึงสี่แยกกลางเวียงและ
ต่อขึ้นไปทางเหนือ รวมทั้ง ที่ปัจจุบันเป็นคู่วัฒนมังรายซึ่งอยู่หลังอาคารพาณิชย์เพราะตำนาน
กล่าวถึงพญามังรายเสด็จมาที่กาดและสิ้นพระชนม์ที่นั่น พญาไชยสงครามได้ทำพิธีสังสการและก่อ
ภู ภู จุติที่สิ้นพระชนม์ ⁷⁴

⁷¹ สำนักนายกรัชมุนตรี. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. พระนคร: โรงพิมพ์สำนักนายกรัชมุนตรี, 2514.

หน้า 71.

⁷² แสง มนวิฑูร. ชินกาลมาลีปกรณ์. พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร, 2501. หน้า 144.

⁷³ สำนักนายกรัชมุนตรี. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. หน้า 71.

⁷⁴ สรัสวดี อ๋องสกุล. ชุมชนโบราณในแอ่งเชียงใหม่ - ลำพูน. หน้า 110.

นอกจากนั้น พื้นที่ช่วงหลวงส่วนหนึ่งจะเป็นที่ตั้งของหอคำหรือคุ้มหลวง หรือ ราชสันนิเวศน์หอคำพระราชวังหลวง และคุ้มเจ้ามหาอุปราชราชวังหน้า กับคุ้มเจ้ารัตนราชชะว้างหลัง และคุ้มเจ้านายอื่นๆ ซึ่งมีตำแหน่งเป็นเจ้าชั้นทั้ง 5 ในช่วงก่อนปฏิรูปการปกครองผนวกเข้ารวมเป็นสยามประเทศ ช่วงหลวงจะเป็นศูนย์กลางการปกครองของเมืองเชียงใหม่และอาณาจักรล้านนาเนื่องด้วยเป็นที่ตั้งของสนามหลวง หรือที่ทำการประชุมของเจ้าผู้ครองนครและเจ้านายเชื้อพระวงศ์ที่เรียกว่า เจ้าชั้นทั้ง 5 หรือ เจ้าชั้น 5 ใบ ซึ่งประกอบไปด้วย เจ้าเมือง พระยาอุปราช พระยาราชวงศ์ พระยาราชบุตร พระยาบุรีรัตน์ และยังเป็นที่ทำกรของเจ้าสนามหลวงซึ่งประกอบด้วยขุนนางที่ปรึกษาราชการงานเมือง 32 ตำแหน่ง⁷⁵

รายรอบบริเวณช่วงหลวงยังประกอบด้วยคุ้มสำคัญอื่นๆ อีกที่ยังปรากฏร่องรอยและสืบค้นได้ เช่น

1. คุ้มของพระเจ้าอินทวิชยานนท์เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่คนที่ 7 (พ.ศ.24119 - 2439) ปัจจุบัน คือ โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย
2. คุ้มเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ (สิงห์เหี้ยว) ปัจจุบันเป็นบ้านเลขที่ 141 ถนนราชภาณินัย ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ หลังโรงเรียนยุพราชและใกล้วัดเชิงม้น
3. คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง) ปัจจุบัน คือ สำนักงานยาสูบเชียงใหม่
4. คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) ตั้งอยู่บริเวณกลางเมืองตรงข้ามวัดพันเตา ต่อมาขายให้กับตระกูลทิพย์มณฑล
5. คุ้มเจ้าฟ้าเชียงตุง ตั้งที่กลางเมือง บ้านเลขที่ 50 ถนนราชดำเนิน อ.เมือง เชียงใหม่ ปัจจุบันอยู่ในความครอบครองของกรมธนารักษ์และจัดเป็นสถานที่แสดงเหรียญและเครื่องราชอิสริยาภรณ์

นอกจากนั้น ในบริเวณพื้นที่รายรอบช่วงหลวงในอดีตยังมีคุ้มอื่นๆ อีกแต่ปัจจุบันเหลือแต่ชื่อ เช่น

1. คุ้มช้างเผือก สถานที่ปัจจุบันคือ อาคารที่ตั้งบริษัทการบินไทย ถนนพระปกเกล้า เป็นคุ้มเรือนหอของเจ้าอินทนนท์ เมื่อครั้งสมรสกับเจ้ารินคำ ธิดาเจ้าไชยลังกาพิศาลคุณ เจ้าผู้ครองนครลำพูน ต่อมา เป็นมรดกแก่เจ้าอุปราชสุริยะ (เจ้าอินทวโรสุริยวงษ์) และเจ้าราชบุตร (เลาแก้ว)
2. คุ้มเวียงแก้ว ซึ่งปัจจุบัน คือ เรือนจำกลางจังหวัดเชียงใหม่
3. คุ้มเจ้าราชภาณินัย ปัจจุบันเป็นอาคารพาณิชย์หน้าวัดหัวข่วง

⁷⁵ สุรพล ดำริห์กุล. รายงานการวิจัยเรื่อง ช่วงเมืองและวัดหัวข่วงกับแบบแผนของเมืองในดินแดนล้านนา. หน้า 4.

4. หอคำสมัยเจ้าพุทธวงศ์ ปัจจุบันเป็นอาคารพาณิชย์หน้าวัดพระสิงห์

5. คຸ້ມเจ้าอุปราชนุริยะ ปัจจุบันเป็น USIS

6. คຸ້ມเจ้ามหาวัน บิดาเจ้าจอมเมือง ปัจจุบันเป็นสำนักงานทนายความหน้าโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย หลังศาลแขวง⁷⁶

บริเวณรอบช่วงหลวงภายในกำแพงชั้นในคงเป็นที่อยู่ของเจ้านาย ขุนนาง และไพร่ คนเมืองที่เป็นช่างเครื่อง ช่างฝีมือ งานประณีตที่ใช้ในคຸ້ມ เช่น ด้านตะวันออก เป็นที่อยู่ของกลุ่มช่างทอง ช่างคำ ช่างซัก ด้านใต้เป็นที่อยู่ของ ช่างลาน พวกแถม พวกหงส์และเป็นที่ตั้งของวัดทั้งที่สร้างโดยกษัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง และคนมีทรัพย์ในชุมชนนั้น⁷⁷

ต่อมาเมื่อกรุงเทพมหานครได้จัดการปกครองด้วยระบบเทศาภิบาล บริเวณช่วงหลวงจึงกลายเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการ เช่น ได้ใช้บริเวณที่ตั้งหอคำของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ และส่วนหนึ่งของวัดหลวงสะดือเมืองเป็นศาลากลางของรัฐบาล ครั้งแรกเรียกว่า ศาลารัฐบาลมณฑลพายัพ และใช้บริเวณที่คຸ້ມวังหน้าเป็นที่ตั้งศาลแขวง หอคำของพระเจ้ามหาดไทยเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่คนที่ 5 ถูกนำไปสร้างเป็นวิหารวัดพันเตา บริเวณเวียงแก้วได้กลายเป็นที่ตั้งของเรือนจำ โรงละครของพระเจ้าอินทรวโรรสสุริยวงศ์เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ลำดับที่ 8 และบริเวณใกล้เคียงก็กลายเป็นโรงเรียนประจำมณฑลพายัพยุพราชวิทยาลัย คຸ້ມเจ้าบุรีรัตน์ข้างวัดหัวข่วงก็กลายเป็นที่ทำการของสำนักงานยาสูบจังหวัดเชียงใหม่ ยิ่งไปกว่านั้น ได้มีการขายคຸ້ມและที่ดินของเจ้านายกับขุนนางในพื้นที่แถบนั้นจึงทำให้มีการสร้างอาคารพาณิชย์ขึ้นมาจนทำให้สภาพของช่วงหลวงเมืองเชียงใหม่แทบจะไม่เหลืออยู่เลย ปัจจุบันคงเหลือพื้นที่เฉพาะลานด้านหน้าอนุสาวรีย์สามกษัตริย์เท่านั้นที่ยังแสดงร่องรอยของช่วงหลวงให้เห็นอยู่บ้าง⁷⁸

สรุปได้ว่า ช่วงหลวงเป็นทั้งลานเอนกประสงค์ใช้สำหรับเป็นที่ประกอบพระราชพิธีสำคัญที่ต้องการสถานที่กว้างและมีคนมาร่วมพิธีมาก หรือพิธีกรรม กิจกรรมต่างๆ ของเมือง การแสดงมหรสพ กิจกรรมที่คนร่วมเป็นจำนวนมาก ในขณะเดียวกันก็เป็นศูนย์กลางการบริหาร การปกครองเมืองเชียงใหม่และล้านนา เพราะเป็นที่ตั้งหอคำ ที่ทำการประชุมของเจ้าผู้ครองนคร และเจ้านายเชื้อพระวงศ์ที่เรียกว่า เจ้าชั้นทั้ง 5 หรือ เจ้าชั้น 5 ใบ และยังเป็นที่ทำการของเจ้าสนามหลวง ซึ่งประกอบด้วยขุนนางที่ปฎิหาราชการงานเมือง 32 ตำแหน่ง ในยามสงคราม

⁷⁶ สมโชติ อ๋องสกุล. “ผังเมืองเชียงใหม่ในฐานะเมืองประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต อดีตและอนาคต”. ใน *ครูเชียงใหม่: เจ็ดร้อยปีเมืองเชียงใหม่*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541. หน้า 93.

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 94.

⁷⁸ สุรพล คำรหัสกุล. รายงานการวิจัยเรื่อง *ช่วงเมืองและวัดหัวข่วงกับแบบแผนของเมืองในดินแดนล้านนา*. หน้า 32.

สันนิษฐานว่า ช่วงหลวงจะใช้เป็นที่ประชุมทัพหรือชุมนุมกำลังคน นอกจากนั้น ช่วงหลวงยังเป็นศูนย์กลางการค้า คือ เป็นภาคหรือตลาดด้วย บริเวณรอบๆ ช่วงหลวงก็จะเป็นวัดสำคัญและคุ้มเจ้านาย ดังนั้น บริเวณช่วงหลวงจึงเป็นศูนย์กลางของจักรวาลในระบบความคิดของแบบแผนการสร้างเมืองเชียงใหม่

4.1.3 อาณาเขตช่วงหลวงเมืองเชียงใหม่

จากการศึกษาข้อมูลเรื่องช่วงหลวงเมืองเชียงใหม่ ผู้ศึกษาพบว่าการระบุอาณาเขตช่วงหลวงเมืองเชียงใหม่ของแต่ละแหล่งข้อมูลยังไม่ตรงกัน โดยสามารถแบ่งการระบุอาณาเขตช่วงหลวงเมืองเชียงใหม่ได้ออกเป็น 4 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

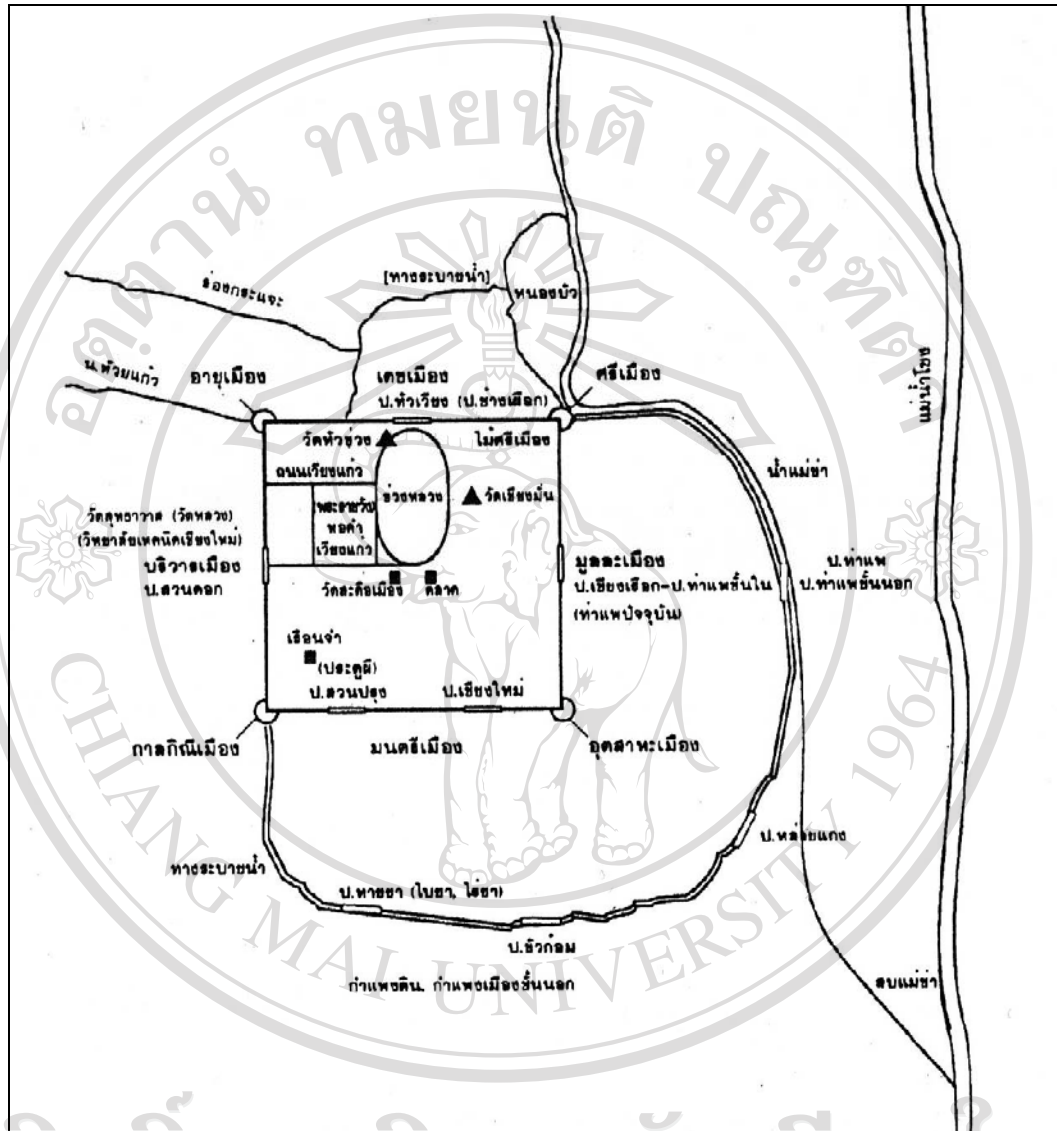
กลุ่มที่ 1 พื้นที่ช่วงหลวงมีอาณาเขตอยู่ติดกับวัดหัวช่วงจนถึงบริเวณวัดสะดือเมืองหรือวัดอินทขิล

วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง ได้กล่าวว่า “ช่วงหลวงยุคแรกของเชียงใหม่ในเขตพระราชวัง “เวียงแก้วหอคำ” ตั้งอยู่บริเวณทิศเหนือหรือด้านบนของเมืองหรือชัยภูมิที่เป็นมงคลทั้งสามตามทักขศาสตร์เมืองเชียงใหม่ ได้แก่ อายุเมือง เดชเมืองและศรีเมือง ตามประเพณีนิยมคือแนวถนนพระปกเกล้าตอนบนถึงวัดสะดือเมือง...”⁷⁹

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ได้แสดงผังเมืองเชียงใหม่ในหนังสือเรื่องประวัติศาสตร์กับการปกครองท้องถิ่น: แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเมืองเชียงใหม่ หน้าที่ 2 ผังเมืองเชียงใหม่อ้างว่าเป็นแผนที่ที่ปรับปรุงมาจากแผนที่ของ James Mc. Custhy (ค.ศ. 1881 – 1893) จากหนังสือเรื่อง Surveying and Exploring in Siam ผังเมืองเชียงใหม่นี้ได้ระบุอาณาเขตช่วงหลวงเมืองเชียงใหม่ว่า มีพื้นที่ตั้งแต่วัดหัวช่วงยาวลงไปจนกระทั่งถึงวัดสะดือเมืองหรือวัดอินทขิล ดังรูปภาพที่ได้แสดงต่อไปนี้

⁷⁹วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง. คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ เจ้าน้อยมหานรินทร์ ณ เชียงใหม่. เชียงใหม่: บริษัทนพบุรีการพิมพ์ จำกัด, 2547. หน้า 16.

แหล่งที่มา: อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, ประวัติศาสตร์กับการปกครองท้องถิ่น: แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเมืองเชียงใหม่, เชียงใหม่: โครงการศึกษาการปกครองท้องถิ่น คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539.

กลุ่มที่ 2 พื้นที่ช่วงหลวงมีอาณาเขตอยู่ติดกับวัดหัวข่วงจนถึงบริเวณสี่แยกกลางเวียง

สุรพล คำรหัสกุล นำเสนอว่า “ช่วงเมืองของเมืองเชียงใหม่ที่ปรากฏหลักฐานอยู่ในตำนานต่างๆ ก่อนข้างชัดเจน ที่ตั้งของช่วงเมืองเชียงใหม่จะอยู่ในบริเวณพื้นที่ว่างกลางเวียงประมาณตั้งแต่หัวข่วงลงไปทางใต้ถึงสี่แยกกลางเวียง...”⁸⁰ และยังได้กล่าวซ้ำอีกว่า “พื้นที่กลางเวียงหรือบริเวณถัดจากที่ตั้งเสาอินทขิลเดิมและวัดสะดือเมืองขึ้นมาทางเหนือจะเป็นสนามหรือบริเวณลานโล่งกว้างใหญ่ เรียกว่า ข่วงสนามหลวง หรือ ข่วงหลวง หรือ ข่วงเมือง พื้นที่ช่วงเมืองของเมืองเชียงใหม่จะอยู่ในช่วงประมาณนับตั้งแต่ตอนใต้ของวัดหัวข่วงซึ่งอยู่ใกล้ประตูช้างเผือกลงมาจนถึงประมาณสี่แยกกลางเวียง...”⁸¹

กลุ่มที่ 3 พื้นที่ช่วงหลวงมีอาณาเขตอยู่ติดกับวัดหัวข่วงจนถึงบริเวณวัดเจดีย์หลวง

สร้อยศรี อ่องสกุล กล่าวว่า “ผังเมืองเชียงใหม่กำหนดวางแกนสำคัญ คือ แกนถนนเป็นถนนสายหลักจากประตูท่าแพตรงไปหน้าวัดพระสิงห์ ส่วนแกนตั้ง คือ ถนนจากประตูช้างเผือกไปประตูเชียงใหม่ บริเวณที่แกนทั้งสองตัดกันคือสี่แยกกลางเวียง กลางเวียงเป็นอาณาบริเวณกว้างพอสมควรรวมพื้นที่สองฟากถนนพระปกเกล้า ตั้งแต่หน้าวัดเจดีย์หลวงไปสี่แยกกลางเวียง อนุสาวรีย์สามกษัตริย์ ศาลแขวงเชียงใหม่ หน้าโรงเรียนยุพราช อาคารบริษัทการบินไทย วิทยาลัยอาชีววะ สำนักงานยาสูบเชียงใหม่ (คุ้มเจ้าบุรีรัตน์) และวัดหัวข่วง เป็นลานกว้าง เรียกว่า ข่วงหลวง ผังเมืองโบราณกำหนดให้แต่ละเมืองมีพื้นที่โล่งๆ ซึ่งเรียกว่า ข่วง หรือ พระลาน หรือ สนามหลวง ดังพบในเวียงกุมกาม เมืองหริภุญไชย เมืองเชียงตุง เมืองยอง เมืองลำปาง เมืองน่านและกรุงเทพมหานคร เป็นต้น”⁸²

ข้อมูลที่จัดแสดงภายในหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่แสดงให้เห็นว่า “ช่วงหลวงตั้งแต่วัดเจดีย์หลวงจนถึงสี่แยกกลางเวียงและด้านหน้าของหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่มีลักษณะเป็นลานเอนกประสงค์ใช้ทำพิธีกรรมและกิจกรรมต่างๆ ของเมือง เช่น ยามปกติกลางเวียงใช้เป็นที่ตั้งของตลาดเชียงใหม่ ภายในเวียงด้านเหนือเป็นเขตที่ประทับของกษัตริย์ เจ้านาย บุตรหลานและข้าราชการ เขตประทับของกษัตริย์ในปัจจุบันเป็นที่ตั้งของทัณฑสถานหญิงจังหวัดเชียงใหม่และวิทยาลัยเทคนิค ในสมัยต่อมา เขตพระราชฐานขยายครอบคลุมพื้นที่ซึ่งปัจจุบันเป็นหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่และโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย ในอดีต หอคำนี้น่าจะเป็นที่ประทับของ

⁸⁰ สุรพล คำรหัสกุล. รายงานการวิจัยเรื่อง ช่วงเมืองและวัดหัวข่วงกับแบบแผนของเมืองในดินแดนล้านนา. หน้า 4.

⁸¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

⁸² สร้อยศรี อ่องสกุล. ชุมชนโบราณในแอ่งเชียงใหม่ - ลำพูน. หน้า 109.

กษัตริย์มีฐานะเป็นศูนย์กลางการปกครอง บริเวณรอบข้างเป็นที่อยู่ของเจ้านาย ขุนนาง ไพร่ (ไทยวน คนเมือง) ซึ่งเป็นช่างฝีมือทำงานให้กษัตริย์ในด้านต่างๆ”⁸³

สมโชติ อ๋องสกุล นำเสนอว่า “ช่วงกลางเวียงคงอยู่ข้างหอคำใจกลางเมือง ข้างเคียงวัด สะดือเมืองอันเป็นที่ตั้งเสาอินทขิลเดิม คือ บริเวณใกล้ๆ ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่หลังเก่า บริเวณ เรือนจำ คู่มเรือนแก้วซึ่งเป็นหอคำและคุ้มเจ้านาย ด้านใต้คงไม่เกินวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร...” และ “...ส่วนด้านเหนือหรือด้านหัวเวียงคงไม่เกินบริเวณวัดที่ปัจจุบันเรียกว่าวัดหัวข่วง...”⁸⁴

กลุ่มที่ 4 พื้นที่ข่วงหลวงมีอาณาเขตด้านเหนือจรดวัดหัวข่วง ด้านใต้จรดประตูเชียงใหม่ ด้านตะวันตกจรดวัดพระสิงห์และด้านตะวันออกจรดประตูท่าแพ

สมโชติ อ๋องสกุล ได้กล่าวในตอนหนึ่งว่า “ในยุคก่อนเทศบาล กรุงเทพมหานครส่งข้าหลวง ขึ้นมาจัดการปกครองบริเวณพื้นที่สายคือเมืองซึ่งประกอบด้วยหอคำ หอเจ้าอุปราชวังหน้า หอเจ้ารัตนราชวังหลังและคุ้มเจ้านายซึ่งใช้เป็นสถานที่ตั้งราชการ บริหารกิจการบ้านเมืองของ นครเชียงใหม่และอาณาจักรล้านนา โดยอาณาบริเวณกว้าง คือ ด้านเหนือจรดวัดหัวข่วงและด้านใต้ จรดประตูเชียงใหม่ ขณะที่ด้านตะวันตกจรดวัดพระสิงห์และด้านตะวันออกจรดประตู เชียงเรือก (ปัจจุบันเรียกประตูท่าแพ) เพราะอาณาบริเวณดังกล่าวซึ่งหลักฐานเรียกว่า ข่วงหลวง ในปัจจุบันยังคงมีคุ้มเจ้านายทั้งที่อยู่ในสภาพเดิมและถูกเปลี่ยนสภาพแล้วจำนวนหนึ่ง”⁸⁵

4.2 ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ในการศึกษา

4.2.1 วัดอินทขิล

1. ที่ตั้ง เนื้อที่และกรรมสิทธิ์ที่ดิน

วัดอินทขิล ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ มีเนื้อที่ประมาณ 1,106 ตารางวา หรือ 2 ไร่ 2 งาน 16 วา โฉนดเลขที่ 4952 เลขที่ดิน 29 หน้าสำรวจ 352 เล่ม 50 ข หน้า 52 โดยมี อาณาเขตทิศเหนือจรดถนนอินทวโรธ ทิศใต้จรดถนนพระปกเกล้า ซอย 11 ทิศตะวันออกจรดที่ดิน เอกชน ทิศตะวันตกจรดที่ดินเอกชน ที่ดินทั้งหมดเป็นกรรมสิทธิ์ของกรมศาสนา ซึ่งปัจจุบันพื้นที่ ถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

⁸³ ข้อมูลจัดแสดงภายในหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่

⁸⁴ สมโชติ อ๋องสกุล, “ข่วงในนครเชียงใหม่อดีตและอนาคต”. ในประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อชุมชน (เล่มสาม). เชียงใหม่: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546. หน้า 74.

⁸⁵ สมโชติ อ๋องสกุล, “ผังเมืองเชียงใหม่ในฐานะเมืองประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต อดีตและอนาคต”. ใน นครเชียงใหม่: เจ็ดร้อยปีเมืองเชียงใหม่. หน้า 92.

1. บริเวณทิศเหนือเป็นที่ตั้งของกลุ่มโบราณสถานวัดอินทิล ซึ่งได้แก่ วิหารหลวงพ่อขาว เจดีย์ทรงกลม เจดีย์ทรงแปดเหลี่ยม โดยกรมศิลปากรเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบวิหารหลวงพ่อขาว และประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน โดยมีเนื้อที่ประมาณ 36 ตารางเมตร

2. บริเวณพื้นที่ที่เหลือเป็นที่ตั้งอาคารหอประชุมดีโลกราชและสำนักงานองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ (เดิม) โดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ขอเช่าพื้นที่จากกรมศาสนา แต่ปัจจุบันหอประชุมดีโลกราชปิดบริการ และสำนักงานองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ย้ายไปยังสถานที่แห่งใหม่⁸⁶

2. ประวัติความเป็นมาของกลุ่มโบราณสถานวัดอินทิล

วัดอินทิล เป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยพญามังรายผู้ก่อตั้งนครเชียงใหม่ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 1839 เดิมชื่อ “วัดสะดือเมือง” แต่ชื่อ “อินทิล” พิจารณากันว่าเป็นชื่อวัดที่ตั้งขึ้นใหม่ในระยะต้นรัตนโกสินทร์หรือเมื่อประมาณ 200 กว่าปีที่ผ่านมานี้เนื่องจากเป็นที่ตั้งของเสาอินทิลที่เปรียบเสมือนเสาหลักของบ้านเมืองซึ่งแต่เดิมตั้งฝังอยู่ที่บริเวณวัดแห่งนี้ จากการวิเคราะห์ตำแหน่งที่ตั้งวัดนี้เมื่อได้นำมาเปรียบเทียบกับผังรูปแบบการสร้างเมืองเชียงใหม่สมัยแรกสร้างเมื่อปี พ.ศ. 1839 โดยพญามังราย องค์ปฐมกษัตริย์แห่งแคว้นล้านนาแล้วย่อมแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของวัดแห่งนี้ในระยะนั้นว่า เป็นวัดหลวงประจำวังหลวงหรือเป็นวัดประจำราชสำนักของกษัตริย์ระยะหลังจากการก่อกำแพงเมืองและขุดคูเมืองแล้วก็ได้มีการสร้างปราสาทราชวัง ในขณะเดียวกันก็มีการสร้างวัดหลวงประจำวัง การสร้างที่พักอาศัยโดยสร้างคุ้มและบ้านเรือน รวมไปถึงการสร้างวัดวาอารามต่างๆของเหล่าเชื้อพระวงศ์และเหล่าขุนนางที่เป็นเสนาอำมาตย์ต่างๆหรือเป็นเศรษฐีพ่อค้าคหบดีภายในเขตกำแพงเมือง พร้อมการตั้งกาเดลี (ตลาด) และที่ทำการของฝ่ายบ้านเมืองและย่านค้าขาย อีกทั้งต่อมา น่าจะได้ทำพิธีตั้งเสาอินทิลพร้อมจัดงานสมโภชที่เปรียบเสมือนเสาหลักใจบ้านใจเมืองตามคติของกลุ่มคนไทพหุสมผสานเข้ากับคติของกลุ่มชนชาวลัวะที่อยู่อาศัยในพื้นที่นี้มาก่อน จากความเชื่อว่าพระอินทร์ได้ประทานเสาหินลงมาเพื่อความร่มเย็นเป็นสิริมงคลแก่บ้านเมือง อันแสดงถึงการผสมกลมกลืนกันระหว่างพุทธศาสนา (โดยมีพระอินทร์ที่เป็นพุทธเทพปกรณัมหรือเทวดาในพุทธศาสนาเป็นตัวแทน) และระบบความเชื่อดั้งเดิมทั้งของกลุ่มผู้ปกครองคนไทและกลุ่มผู้ถูกปกครองชาวลัวะ ซึ่งวัดหลวงและวังหลวงนี้มีรูปแบบผังการก่อสร้างที่มักตั้งอยู่คู่กัน

⁸⁶ บริษัทรคโลก. โครงการศึกษางานสำรวจและออกแบบโครงการปรับปรุงศาลากลาง (เดิม) เป็นหอศิลปวัฒนธรรมล้านนาเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: บริษัทรคโลก, 2534. หน้า 3 – 4.

ตามหลักฐานด้านเอกสารพบว่าวังหลวงของเมืองเชียงใหม่ในสมัยกษัตริย์ราชวงศ์มังราย นั้นตั้งอยู่ที่บริเวณเรือนจำเก่าที่ปัจจุบันเป็นทัศนสถานหญิง หรือมีวังหลวงตั้งอยู่ทางตะวันตกของ วัดหลวง ขอบเขตพื้นที่แต่เดิมของวัดหลวงน่าจะกินบริเวณกว้างขวางกว่าในปัจจุบัน คือ 2 ไร่ 2 งาน 16 ตารางวา โดยรวมเอาส่วนพื้นที่ของเจดีย์ทรงมณฑป 8 เหลี่ยมที่ปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตรั้วของหอ ศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่เข้าไว้ด้วย จากการขุดตรวจของกรมศิลปากรได้พบหลักฐานของ อาคารวิหารทางด้านหน้าทิศตะวันออกเช่นเดียวกับในส่วนพื้นที่ของวิหารหลวงพ่อชาวที่ดำเนินการ ขุดตรวจหารากฐานอาคารฝั่งทางด้านทิศใต้ (ฝั่งทางด้านทิศเหนือเป็นแนวถนนอินทวโรรสที่ได้มา สร้างผ่าทับวิหารไว้) พบว่าระดับพื้นดินใช้งานของวัดแต่เดิมมีระดับความลึกจากระดับผิวดิน ปัจจุบันลงไปเฉลี่ย 1 เมตร

ในระหว่างสมัยเอกราชของแคว้นล้านนา ตั้งแต่รัชกาลพญามังรายเป็นต้นมาจนถึง พญาเมกุญษ์จำนวนกษัตริย์ของล้านนาได้ถึง 17 องค์ ในปี พ.ศ. 1839 – 2101 เป็นเวลาร่วม 262 ปี วัดหลวงหรือวัดอินทนิลหรือวัดสะดือเมืองแห่งนี้ได้ก่อตั้งและคงอยู่เป็นศรีแก่บ้านเมือง มีการเข้าไปประกอบพิธีหลวงและทำบุญสุนทานรับศีลฟังเทศนาธรรมของเหล่าบูรพกษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ ต่างๆ อย่างเป็นประจำไม่ได้ขาดตามธรรมเนียมประเพณีในสังคมพุทธศาสนาของล้านนาในอดีต จนกระทั่งเมื่อพม่าได้เข้ามายึดครองเมืองเชียงใหม่รวมถึงหัวเมืองสำคัญต่างๆของล้านนาไว้ได้ใน ระยะต้นพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นต้นมา แม้ว่าในระยะแรกยังคงให้มีกษัตริย์เชื้อสายราชวงศ์มังรายได้ ปกครองแคว้นล้านนาต่อไปอีกระยะหนึ่ง (ภายใต้การกำกับควบคุมของพม่า) จนกระทั่งการเข้ามา พื้นฟูบ้านเมืองอีกครั้งในสมัยที่ตกเป็นแคว้นประเทศราชของสยาม พญากาวิละ เจ้าหลวงเมือง เชียงใหม่ต้นราชวงศ์ทิพย์จักร (ตระกูลเจ้า 7 คน) ในสมัยรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา ที่ในระยะ ก่อนหน้าขึ้นไปประมาณ 25 ปีที่เมืองเชียงใหม่ขาดผู้ปกครอง บ้านเมืองรกร้างเป็นป่าเป็นที่อาศัย ของสัตว์ร้ายนานาชนิดเพราะผู้คนแตกกระสานซ่านเซ็นออกไปจากเมือง รวมทั้งการที่พม่าได้ยึดตัว ไว้เป็นเขลยข้าทาสต่างๆ และที่หนีเตลิดไปหาแหล่งที่อยู่อาศัยใหม่ในเขตทุรกันดราป่าเขา หรือเขต ในชุมชนเมืองห่างไกล

จากการที่เอกสารกล่าวถึงการย้ายเสาอินทนิลไปจากบริเวณวัดหลวงแห่งนี้ ไปตั้งใหม่อยู่ที่ วัดเจดีย์หลวงของพญากาวิละนั้นแสดงถึงการลดความสำคัญของวัดหลวงแห่งเดิมนี้นี้ และได้ให้ ความสำคัญต่อวัดเจดีย์หลวงที่พิจารณาว่าน่าจะเป็นวัดหลวงในระยะสมัยของพญากาวิละนี้เป็นต้น มา เพราะเหตุที่ได้มีการสร้างคุ้มหลวงแห่งใหม่ขึ้นในพื้นที่ทางด้านหน้าวัดเจดีย์หลวง ดังนั้น ตั้งแต่ ระยะนี้เป็นต้นมาวัดหลวงแห่งเดิมน่าจะรู้จักเรียกขานกันในชื่อวัดอินทนิล ต่อมาอีกระยะหนึ่งจึง ได้พบหลักฐานของชื่อคณะสงฆ์วัดสะดือเมืองที่คงได้มีการเข้าไปปรับปรุงพื้นที่ตั้งวัดอีกครั้งของ ชุมชนภายหลังนโยบายเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมืองของพญากาวิละในระยะแรกๆจนมาถึงสมัยมี

ข้าหลวงปกครองมณฑลพายัพ จากการปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาคของรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2435 เป็นต้นมา ที่ได้ก่อสร้างที่ว่าการประจํามณฑลในบริเวณพื้นที่ด้านทิศเหนือของวัดหลวง ดังเช่นที่ปรากฏว่ามีพัฒนาการจนมาเป็นอาคารศาลากลาง (หลังเดิม) ของจังหวัดเชียงใหม่และมีการตัดถนนอินทวโรธศภัทท์วิหารองค์พระประธานตั้งแต่ระยะเวลานี้เป็นต้นมา

หลักฐานที่เหลืออยู่ปัจจุบันสำหรับกลุ่มโบราณสถานวัดอินทิล คือ เจดีย์ทรงกลมหลังวิหารหลวงพ่อขาว เจดีย์แปดเหลี่ยมในหอศิลปวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ วิหารหลวงพ่อขาว บ่อน้ำ 1 บ่อ⁸⁷

เจดีย์ทรงกลม เป็นเจดีย์แบบที่เรียกว่าพื้นเมืองเชียงใหม่ มีแบบแผนของลวดบัวประกอบด้วยฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยมซ้อนกัน 2 ชั้น และหน้ากระดานชั้นที่ 3 เป็นฐานย่อเก็จรองรับฐานบัวย่อเก็จลูกแก้ว 2 เส้นย่อเก็จขึ้น ก่อขึ้นไปเป็นฐานหน้ากระดานกลม 3 ชั้น รองรับมาลัยเถาที่เป็นลักษณะทรงกลมแบบฐานบัว 3 ชั้น มีลูกแก้ว 2 เส้น มาลัยนี้เน้นหน้ากระดานใหญ่ออกมา 3 ช่วง องค์กรพะงชะลุด ถัดไปมีบัลลังก์สี่เหลี่ยม ยอดปล้องไฉนและปลียอด⁸⁸ เจดีย์ทรงกลมองค์นี้แสดงให้เห็นถึงการก่อสร้างทับซ้อนอยู่ 2 ชั้น เจดีย์องค์นอกนี้น่าจะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 แต่เจดีย์องค์ในที่ถูกห่อหุ้มเป็นเจดีย์แบบสี่เหลี่ยมที่ได้รับอิทธิพลมาจากทหริภุญไชย คือเจดีย์เชียงยันในวัดพระธาตุทหริภุญไชย จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นเจดีย์ของเชียงใหม่ในยุคเริ่มแรก

เจดีย์แปดเหลี่ยม พงสาวดารโยนกและตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่าบริเวณที่สร้างเจดีย์แปดเหลี่ยมนี้เคยเป็นสถานที่พญามังรายต้องอัสนีบาตสวรรคต ต่อมาพระยาไชยสงครามราชโอรสทรงสร้างเจดีย์บรรจุพระอัฐิไว้ เจดีย์แปดเหลี่ยมเป็นเจดีย์แปดเหลี่ยมผสมทรงกลมที่มีรูปแบบและแบบเจดีย์รุ่นเก่า คือ มีลักษณะที่คล้ายคลึงมาจากเจดีย์แบบทหริภุญไชยที่พบมีเหลืออยู่น้อยแห่งในล้านนา เจดีย์แปดเหลี่ยมองค์นี้ด้วยฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยมซ้อนกัน 3 ชั้นรองรับฐานบัวแปดเหลี่ยมถัดขึ้นไปเป็นเรือนธาตุแปดเหลี่ยมมีซุ้มจระนำทั้งที่ด้านทิศตะวันตกเป็นซุ้มเปิดเป็นโพรงเข้าไปด้านใน จากรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระเจดีย์ที่ปรากฏอยู่เป็นที่นิยมสร้างกันมากในสมัยทหริภุญไชย ซึ่งพบที่วัดจามเทวี จังหวัดลำพูน ดังนั้นจึงสันนิษฐานว่า เจดีย์ดังกล่าวน่าจะสร้างขึ้นในช่วงเวลาราวต้นพุทธศตวรรษที่ 19⁸⁹

⁸⁷“วัดอินทิล (สะคือเมือง): ประวัติความสำคัญและแนวทางการอนุรักษ์.” 2547. [ระบบออนไลน์].

แหล่งที่มา <http://www.lannaworld.com> หัวข้อ ชะปะเรื่องเมืองล้านนาจากผู้เขียน (20 กรกฎาคม 2550).

⁸⁸ สมโชติ อ๋องสกุล. ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อชุมชน (เล่มสาม). หน้า 23 -24.

⁸⁹ อินเตอร์เน็ตบันเทิงล้านนา ศูนย์รวมข้อมูลข่าวสารหมู่เฮา. “ย้อนรอยร้อยเรื่องเมืองล้านนาวัดสะคือเมือง วัดโบราณ 710 ปี.” 2550. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.cm77.com>. (21 กรกฎาคม 2550).

วิหารหลวงพ่อกว หลวงพ่อกว้างเดิมเคยท่านชื่อหลวงพ่อกวเมือง ซึ่งเป็นพระพุทธรูปก่ออิฐฉาบปูนปางมารวิชัย องค์ข้างในเป็นองค์สำริดแต่แต่เนื่องจากกลัวว่าพม่าจะยึดไปก็เลยมีการโบกปูนขาวทับ จึงเรียกชื่อหลวงพ่อกวใหม่ว่าหลวงพ่อกวาว องค์จริงๆ ด้านในมีขนาดเล็กกว่าไม่ได้ใหญ่เท่ากับขนาดปัจจุบันที่เห็นกันอยู่นี้ พระพุทธรูปองค์เล็กอีกสององค์หน้าตักประมาณ 1 เมตร องค์ซ้ายเป็นสำริดฉาบปูนทับทาสีขาว องค์เบื้องขวาเป็นอิฐฉาบปูนลงรักปิดทองแล้วฉาบปูนทับทาสีขาว⁹⁰

3. ประวัติความเป็นมาหอประชุมติโลกราช

บริเวณพื้นที่อีกส่วนหนึ่งของวัดอินทิลเป็นที่ตั้งอาคารหอประชุมติโลกราชและสำนักงานองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ (เดิม) โดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ขอเช่าพื้นที่จากฝ่ายศาสนสมบัติ กรมศาสนา แต่ปัจจุบันหอประชุมติโลกราชถูกปิดและสำนักงานองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ได้ย้ายไปตั้งยังสถานที่แห่งใหม่

หอประชุมติโลกราช อาคารศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่เดิมไม่มีห้องประชุมขนาดใหญ่เพียงพอที่จะประชุมทุกส่วนราชการได้ ดังนั้นในต้นทศวรรษ 2500 จังหวัดเชียงใหม่จึงได้ขออนุมัติกระทรวงมหาดไทยสร้างหอประชุมของจังหวัดขึ้นบนบริเวณพื้นที่วัดอินทิล โดยเช่าที่ดินจากกรมการศาสนาและเรียกชื่อหอประชุมประจำจังหวัดว่าหอประชุมติโลกราชเพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติพระเจ้าติโลกราชกษัตริย์แห่งล้านนา

ลักษณะอาคารเป็นทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก ผนังก่ออิฐฉาบปูน หลังคาจั่วมุงกระเบื้องลอน หั่วห้องประชุมอยู่กลางยาวไปตามแนวทิศตะวันออก - ตะวันตก เวทีอยู่ทางทิศตะวันตก โถงเอนกประสงค์อยู่ด้านทิศตะวันออก ทางเข้าด้านยาวของอาคารด้านทิศเหนือมีประทุน (canopy) คอนกรีตเสริมเหล็กทรงจั่ว 3 จั่ว เป็นหลังคาคอนกรีตเสริมเหล็ก ด้านทิศใต้เป็นห้องเก็บของและห้องน้ำ

ชั้นบนของโถงเอนกประสงค์เคยใช้เป็นที่ทำงานของผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นห้องประชุมเล็กขององค์การบริหารส่วนจังหวัดและสำนักงานสมาคมนักปกครอง มีห้องน้ำอยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีการก่อสร้างเพิ่มเติมเหนือที่ว่าง ห้องเก็บของใช้ที่ทำงานของสำนักโยธาขององค์การบริหารส่วนจังหวัด

⁹⁰ ทัศนีย์ ชมศิลป์ และนักศึกษาศาสาวิทย์ ธิชา นาครวาจา. “ตอนที่ 18 เรื่องวัดอินทิล.” 2550. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.fm100cmu.com> หัวข้อรัชกาล้านนา (22 กรกฎาคม 2550).

ต่อมาสร้างอาคารสำนักงานองค์การบริหารส่วนจังหวัดเพิ่มขึ้น เป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าสูง 2 ชั้น โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก หลังคาจั่วมุงกระเบื้องโครงไม้ ชั้นล่างเป็นโถงติดต่อ อาคารชั้นบนด้านหน้าเป็นห้องประธานสภาจังหวัด และห้องผู้ตรวจราชการกระทรวงมหาดไทยเขต 10 ด้านหลังเป็นสำนักงานองค์การบริหารส่วนจังหวัด นอกอาคารทั้งสองยังมีอาคารจอดรถ โรงจอดรถและบ้านพักการโรง

หลังจากการหมดสัญญาเช่าครั้งที่ 1 องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ก็ขอต่อสัญญาเช่าเพื่อใช้เป็นพื้นที่สร้างพิพิธภัณฑ์ส่วนท้องถิ่นโดยเริ่มปรับปรุงหอประชุมติโลกราช ตั้งแต่ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2545 ถึงวันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2546 ด้วยงบประมาณ 6,410,000 บาทและดำเนินการจัดแสดงภายในอาคารโดยเน้นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาในเชียงใหม่⁹¹

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจังหวัดเชียงใหม่ มีแนวความคิดเริ่มต้นคือรวบรวมโบราณวัตถุ ศิลปะท้องถิ่น การละเล่นพื้นบ้านมาจัดแสดง รวมทั้งบุคคลสำคัญของเมืองเชียงใหม่ในรูปแบบประติมากรรมหรือรูปปั้นเหมือนจริง มีแบบจำลองเรื่องราวพื้นบ้านอันหลากหลาย เช่น การพ่อนผี พิธีรดน้ำดำหัวพญามังราย ตำนานพระแก้วมรกต การบวชลูกแก้ว กาดหมั้นตลอดจนแสดงถึงวิถีการลงโทษเมียนดี ตัดคอ

นอกจากนั้นยังจัดแสดงหุ่นจำลองพระสงฆ์เกจิอาจารย์ชื่อดังของล้านนา ได้แก่ ครูบาศรีวิชัย หลวงปู่แหวนสุจิณโณ หลวงปู่หล้าตาทิพย์ หลวงพ่อเกษม เขมโก ทั้งหมดนี้อยู่ที่ชั้นสอง และน่าสนใจด้วยฝีมือช่างปั้นฝีมือดีที่ทำให้เหมือนจริงน่าสนใจ

ส่วนที่เพิ่มขึ้นมาชั้นสอง คือ เรื่องราวในยุคทองของเชียงใหม่ ยุคทองของเชียงใหม่ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชติ พระเจ้าติโลกราชติโลกราช คือพระนามของพระมหากษัตริย์ล้านนาลำดับที่ 9 แห่งราชวงศ์มังราย เรื่องของพระเจ้าติโลกราชถูกเล่าไว้ด้วยประติมากรรมลอยตัว และอีกส่วนอยู่บนฝาผนังเป็นภาพปูนดำขนาดใหญ่ เป็นฝีมือของช่างปั้นงานซึ่งส่วนใหญ่เป็นผลงานของอาจารย์ภัทรา ผดุงสุนทรารักษ์ ประติมากรรมฝีมือดี

การนำเสนอจัดแบ่งการแสดงออกเป็น 12 องค์ คือการโหมโรง ภาพก่อนขึ้นครองราชย์ขึ้นครองราชย์ บุคคลสำคัญในยุคสมัยพระเจ้าติโลกราช แผนที่สมัยอาณาจักรล้านนารุ่งเรือง สงครามล้านนากับอยุธยา การขยายอาณาเขต จารชนเศรษฐกิจ ตลอดจนภาษาของใช้โบราณ และองค์สุดท้ายเป็นการแสดงแม่แบบลวดลายสถาปัตยกรรมในสมัยนั้น สมัยนั้นพุทธศาสนาก็มีความเจริญสูงสุด อันนำมาสู่การจัดสร้างคายนาคะโรปีฎกในปี พ.ศ.2020 ณ วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด) นับเป็นการสร้างคายนาคะโรปีฎกครั้งที่ 8 ของโลก ทรงสร้างวัดวาอารามหลายแห่ง เช่น

⁹¹ สมโชติ อ่องสกุล. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ประวัติศาสตร์ของแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ในเชียงใหม่. เชียงใหม่: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546. หน้า 90.

วัดมหาโพธาราม วัดราชมณเฑียร บูรณะต่อเติมเจดีย์หลวง แล้วอัญเชิญพระแก้วมรกตจากวัดพระธาตุลำปางหลวงมาประดิษฐานไว้ที่องค์พระเจดีย์หลวง ภาพในจินตนาการอาจารย์ภัทรไต้ปั่น ช้างขนาดเท่าตัวจริง สีขาว บนหลังช้างมีพระแก้วมรกตจำลองจากองค์จริง ไม่ได้ทรงเครื่องห่มจีวรมาประดิษฐานไว้อย่างงดงามที่กลางห้องโถง⁹²

4.2.2 หอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่

1. ที่ตั้ง เนื้อที่และกรรมสิทธิ์ที่ดิน

หอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ มีเนื้อที่ประมาณ 3,844 ตารางวา หรือ 9 ไร่ 2 งาน 44 วา โฉนดเลขที่ 4951 เลขที่ดิน 29 หน้าสำรวจ 351 เล่ม 50 ข หน้า 51 ที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ของกระทรวงการคลังแต่หอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ อยู่ภายใต้ความดูแลรับผิดชอบของเทศบาลนครเชียงใหม่ โดยมีอาณาเขตทิศเหนือจรดถนนราชวิถี ทิศใต้จรดถนนอินทวิรุฒ ทิศตะวันออกจรดถนนพระปกเกล้า ทิศตะวันตกจรดถนนหลวง (ปัจจุบันคือถนนจำบ้าน) ซึ่งปัจจุบันพื้นที่ถูกแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

1. เป็นที่ตั้งอาคารศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ (เดิม) ซึ่งปัจจุบันกลายเป็นหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่
2. เป็นที่ตั้งบริเวณลานอนุสาวรีย์สามกษัตริย์
3. เป็นที่ตั้งอาคารหมู่บ้านพักอาศัย (เดิม)⁹³

2. ประวัติความเป็นมาหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่

ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ พื้นที่ตรงนี้เดิมเป็นที่ตั้งของหอคำหรือคุ้มหลวงของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงษ์ เมื่อพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงษ์พิราลัย ในปี พ.ศ. 2413 พื้นที่นี้จึงตกเป็นมรดกของเจ้าแม่เทพไกรสรหรือเจ้าแม่ทิพเกสร พระธิดาของพระองค์ที่เกิดจากแม่เจ้าอุสาห์ เจ้าแม่เทพไกรสรสมรสกับเจ้าอุปราชอินทนนท์ ราชบุตรของเจ้าราชวงศ์มหาพรหมคำคง ต่อมาในปี พ.ศ. 2416 เจ้าอุปราชอินทนนท์ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอินทวิชยานนท์ฯ เจ้านครเชียงใหม่

⁹² ธรรมศักดิ์ พึ่งตนเพียร. “ยุคทองของล้านนา พิพิธภัณฑสถานจังหวัดเชียงใหม่”. หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน, (20 กุมภาพันธ์ 2547)

⁹³ บริษัทมรดกโลก. โครงการศึกษางานสำรวจและออกแบบโครงการปรับปรุงศาลากลาง (เดิม) เป็นหอศิลปวัฒนธรรมล้านนาเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่. หน้า 3 – 4.

เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 7 (พ.ศ. 2413 - 2440) โดยได้รับการเลื่อนฐานันดรเป็นพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เมื่อปี พ.ศ.2424

ปี พ.ศ. 2413 เจ้าอินทวิชยานนท์ให้รื้อหอคำของพระเจ้ากาวิโลรสฯไปสร้างวิหารหลวง วัดกิตติ (ปัจจุบันเหลือเฉพาะเจดีย์อยู่ในบริเวณโรงเรียนอนุบาลเชียงใหม่) และปี พ.ศ. 2420 ให้รื้อท้องพระโรงของพระเจ้ากาวิโลรสฯไปสร้างวิหารวัดแสนฝาง

พระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 7 มีทายาท 11 คน บุคคลที่สำคัญ คือ คนที่ 5 เจ้าน้อยสุริยะ (เกิดจากแม่เจ้ารินคำ) ต่อมาได้เป็นเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 8 (พ.ศ. 2444 - 2452) คนที่ 6 เจ้าแก้ว (เกิดจากหม่อมเจียว) ต่อมาเป็นเจ้าแก้วนัรรัฐ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 9 (พ.ศ.2452-2482) และคนที่ 11 คือเจ้าหญิงดารารัศมี (เกิดจากแม่เจ้าเทพไกรสร) ต่อมาเป็นพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ในรัชกาลที่ 5

เมื่อครั้งพระยาศรีสหเทพ (เส็ง วิรยสิริ) ปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทยในรัชกาลที่ 5 มาจัดราชการมณฑลพายัพ เมื่อปี พ.ศ. 2442 (รศ.118) เจ้าอุปราชสุริยะ (ต่อมาคือเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์) และพระราชชายาเจ้าดารารัศมีได้ทูลเกล้าถวายพื้นที่คุ้มหลวงกลางเวียงเนื้อที่ 9 ไร่ 2 งาน 44 วานี้ให้รัฐบาลสยาม

ในต้นรัชกาลที่ 6 รัฐบาลสยามได้ใช้พื้นที่ดังกล่าวสร้างอาคารรูปทรงตะวันตกแล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2467 โดยใช้เป็นที่ทำการของราชการสมัยใหม่ที่ทำให้ราชการต้องทำงานที่ออฟฟิศแบบตะวันตกโดยใช้เป็นที่บริหารราชมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2442 - 2476) เรียกชื่อทางการว่าศาลารัฐบาลมณฑลพายัพแต่ชาวบ้านร่วมสมัยเรียกว่าที่ทำการเค้าสนามหลวง

จนถึงปี พ.ศ. 2476 เมื่อยกเลิกระบบมณฑลเทศาภิบาลก็ใช้เป็นศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่สืบมาจนถึงปี พ.ศ. 2527 จึงย้ายที่ทำการไปศูนย์ราชการแห่งใหม่ด้านทิศเหนือของเมือง แต่ยังคงมีหน่วยงานบางหน่วยงานใช้อาคารศาลากลางเดิมเป็นสถานที่ปฏิบัติงานอยู่ ต่อมา ได้มีการย้ายทุกหน่วยงานออกจนหมดในปี พ.ศ. 2539⁹⁴

หอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ เมื่อข่าวการย้ายศูนย์ราชการจังหวัดเชียงใหม่จากบริเวณกลางเวียงไปทางด้านเหนือของเมืองเป็นที่รับรู้ของคนจำนวนหนึ่ง ในสมัยนายชัยยา พุนศิริวงศ์ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2524 - 2530) กลุ่มนักวิชาการในเชียงใหม่ที่รวมตัวเป็นองค์กร 3 กลุ่มตามวิชาชีพและความสนใจ คือ (1) กลุ่มศิลปินล้านนา (2) ชมรมล้านนาคติ (3) คณะกรรมการล้านนา สมาคมสถาปนิกสยามฯ ได้เสนอความคิดให้ใช้พื้นที่ศูนย์ราชการแห่งเดิมเป็นพื้นที่ทางศิลปวัฒนธรรม ครั้งแรกเสนอใช้พื้นที่เรือนจำจังหวัด

⁹⁴ สมโชค อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อชุมชน (เล่มสาม). หน้า 284 - 285.

เชียงใหม่เป็นศูนย์ศิลปวัฒนธรรมเพราะเชื่อกันว่าบริเวณเรือนจำเคยเป็นที่ตั้งหอคำสมัยราชวงศ์มังรายช่วงดังกล่าวได้มีความเคลื่อนไหวด้านศิลปวัฒนธรรมในเชียงใหม่อย่างคึกคัก

เมื่อนายชัยยา พุนศิริวงศ์ ได้ย้ายเป็นอธิบดีกรมประชาสงเคราะห์ในปี พ.ศ. 2530 กระทรวงมหาดไทยก็ส่งนายไพรัตน์ เดชะรินทร์ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2530 - 2534) และได้มีการสานต่อนโยบายอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์ โดยว่าจ้างบริษัทที่ปรึกษา คือ บริษัทหลุยส์ เบร์เจอร์ อินเตอร์เนชั่นแนล อิงค์ มาศึกษาเพื่อวางแผนปฏิบัติการเชิงนโยบายขึ้นด้วยงบประมาณ 13,134,285 บาท ทำให้มีแนวคิดในการสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นเพื่อรักษาเมืองเก่าให้มีชีวิตต่อไป

ช่วงดังกล่าวชมรมล้านนาคดีเสนอให้มีการตรวจสอบวันเกิดของเมืองเชียงใหม่เพื่อเตรียมการสมโภชเมืองจึงได้เกิดคณะกรรมการสอบค้นดวงเมืองและสอบค้นตำนานเมืองเชียงใหม่ ขณะเดียวกัน กลุ่มศิลปินล้านนาและนายศิริชัย นฤมิตรเรขการ ก็ได้เสนอโครงการใช้อาคารศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่หลังเดิมเป็นหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ขึ้นเป็นครั้งแรก จึงเป็นจุดเริ่มต้นในการก่อสร้างหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ขึ้นนั่นเอง⁹⁵

3. ประวัติความเป็นมาพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์

เมื่อปี พ.ศ. 2512 ได้มีประชาชนชาวจังหวัดเชียงใหม่กลุ่มหนึ่ง นำโดยพระครูศรีธรรมคุณ (กมล โชติมนุโต) เจ้าอาวาสวัดสันป่าข่อย ร่วมกับสมาชิกพุทธสมาคม ยวพุทธิกสมาคม ข้าราชการ พ่อค้าประชาชน มีความประสงค์จะสร้างอนุสาวรีย์พญามังราย (พ่อขุนเม็งราย) เพื่อให้ประชาชนได้ระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณและพระปรีชาสามารถของพระองค์ท่านที่ได้สร้างเมืองเชียงใหม่ จึงได้มีการประชุมคณะกรรมการชุดต่างๆ หลายครั้งเพื่อเตรียมการก่อสร้างกับพิจารณาสถานที่ก่อสร้าง ขณะนั้น นายชุ่ม บุญเรือง เป็นนายกพุทธสมาคมและดำรงตำแหน่งปลัดจังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้ประสานงานในการดำเนินการก่อสร้างอนุสาวรีย์พญามังราย (พ่อขุนเม็งราย) และเป็นผู้แทนของ พ.ต.อ.นิรันดร์ ชัยนาม ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ โดยผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่เป็นที่ปรึกษาและช่วยอำนวยความสะดวกทุกด้าน รวมทั้งช่วยประสานงานกับส่วนที่เกี่ยวข้องทั้งภาคเอกชนและทางราชการของคณะกรรมการ

การสร้างอนุสาวรีย์ดังกล่าวฯ พณฯ สุกิจ นิมานเหมินท์รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในขณะนั้นได้ให้ความเห็นว่า ควรสร้างเป็นพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์ คือ พญามังราย (พ่อขุนเม็งราย) พญาร่วง (พ่อขุนรามคำแหงมหาราช) และพญาเจ้าเมือง เพราะเป็น

⁹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 285.

ครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่พระมหากษัตริย์สามพระองค์ทรงร่วมกันวางแผนสร้างเมือง ความเห็นนี้ตรงกับที่ นายแพทย์มนู แมนมมนตรี ซึ่งเป็นคณะกรรมการอำนวยการสร้างอนุสาวรีย์ในขณะนั้นได้เสนอต่อที่ประชุมคณะกรรมการครั้งที่ 2 ณ พุทธสถานเชียงใหม่ เมื่อวันที่อังคารที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2512 และจะให้ช่างกรมศิลปากรออกแบบอนุสาวรีย์ให้

ต่อมา เมื่อปี พ.ศ. 2518 กลุ่มบุคคลดังกล่าวข้างต้นได้นำเรื่องการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ขึ้นมาปรึกษากันใหม่ และได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการก่อสร้าง โดยมี หม่อมธาดา ขุนศึกเมืองราย นายกสมาคมสตรีนักธุรกิจและวิชาชีพเป็นประธาน และหม่อมธาดา ขุนศึกเมืองราย ได้มีหนังสือถึง ฯพณฯ หม่อมราชวงศ์ถนัดถิติ ปราโมช นายกรัฐมนตรีขณะนั้นขออนุญาตสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์ ณ สวนสาธารณะของเทศบาลนครเชียงใหม่ ประดูท่าแพ คณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษากัน เมื่อวันที่ 27 มกราคม พ.ศ. 2519 ลงมติให้สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์ ณ สวนสาธารณะของเทศบาลนครเชียงใหม่ ประดูท่าแพ แต่การก่อสร้างก็ยังไม่มีความคืบหน้าเนื่องจากยังมีปัญหาต่างๆ ที่ยังต้องพิจารณาอีกหลายประการ ในระยะนี้จึงได้มีการเปลี่ยนประธานคณะกรรมการก่อสร้างจาก หม่อมธาดา ขุนศึกเมืองราย เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากคณะกรรมการก่อสร้างเห็นว่าจะทำให้เกิดความรวดเร็วในการประสานงานกับทุกฝ่าย แต่หม่อมธาดา ขุนศึกเมืองราย ก็ยังเป็นผู้ให้ความร่วมมือโดยใกล้ชิดตลอดเวลา

ในขณะที่ นายชลอ ธรรมศิริ ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ ได้มีการประชุมคณะกรรมการสร้างอนุสาวรีย์หลายครั้ง และให้ช่างของเทศบาลนครเชียงใหม่ร่างผังบริเวณที่ก่อสร้างรวมทั้งติดต่อสำนักผังเมืองขอให้ออกแบบปรับปรุงสวนสาธารณะของเทศบาลนครเชียงใหม่ ประดูท่าแพ นอกจากนั้น ยังติดต่อกองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร ปั้นแบบพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์จำลองและออกแบบรูปเหรียญสามกษัตริย์

เมื่อปี พ.ศ. 2520 นายประเทือง ลิทธิพงษ์ ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ ได้มีการประชุมร่วมกันระหว่างฝ่ายจังหวัด สำนักผังเมือง คณะกรรมการสร้างอนุสาวรีย์ และเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร เพื่อพิจารณาในเรื่องสถานที่ก่อสร้างกับรูปแบบพระบรมราชานุสาวรีย์ และได้มีความเห็นว่าควรที่จะเปลี่ยนสถานที่ก่อสร้างเป็นบริเวณสนามเด็กเล่นประดูท่าแพ ซึ่งอยู่ตรงกันข้ามกับสวนสาธารณะของเทศบาล โดยได้ส่งเรื่องให้สำนักผังเมืองพิจารณา พร้อมทั้งให้กรมศิลปากรพิจารณาออกแบบพระแท่นประดิษฐานพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์ เหรียญสามกษัตริย์กับข้อความจารึกบนเหรียญสามกษัตริย์

เมื่อปี พ.ศ. 2523 นายชัยยา พูนศิริวงศ์ ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ ได้ประชุมคณะกรรมการสร้างเพื่อหาปฏิมากรปั้นพระรูปอนุสาวรีย์หลายครั้ง และได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการจัดหาทุนก่อสร้างเพื่อหาปฏิมากรปั้นพระรูปอนุสาวรีย์ ตลอดจนพิจารณาสถานที่

ก่อสร้างและเมื่อวันพุธที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2525 จังหวัดได้จัดให้มีพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณ
กษัตริย์ทั้งสามพระองค์ขึ้น ณ ศาลพญามังราย สี่แยกกลางเวียง เพื่อเป็นการสักการะดวงวิญญาณ
และเป็นปฐมฤกษ์ของการจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์

คณะกรรมการจัดหาทุนสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์เห็นว่าควรสร้างเหรียญ
สามกษัตริย์เป็นเหรียญทอง เหรียญเงิน และเหรียญทองแดง เพื่อให้ประชาชนเช่าบูชา แล้วนำรายได้
ที่ได้รับมาเป็นทุนในการก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์ จังหวัดจึงได้มอบให้กรม
ธนารักษ์สร้างเหรียญดังกล่าว หลังจากการสร้างเหรียญสามกษัตริย์เสร็จเรียบร้อยแล้ว จังหวัดได้นำ
เหรียญสามกษัตริย์ไปให้ หลวงปู่แทน สุจินโน แม่เมตตา ณ วัดคอยแม่ปิ้ง อำเภอพร้าว เมื่อวัน
พฤหัสบดี ที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2525 และจังหวัดได้จัดให้มีพิธีพุทธาภิเษกเหรียญสามกษัตริย์ ณ
วัดเชียงมั่น ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมืองเชียงใหม่ เมื่อวันพฤหัสบดีที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2525

ขณะเดียวกันจังหวัดก็ได้ติดต่อกรมศิลปากรในเรื่องการปั้นพระบรมราชานุสาวรีย์สาม
กษัตริย์ ในฐานะเป็นผู้ออกแบบพระรูป และทราบว่ากรมศิลปากรมีภารกิจในเรื่องอื่นๆ อีกมากหาก
จะมอบให้กรมศิลปากรปั้นพระรูปแล้ว จะต้องใช้เวลาปั้นพระรูปไม่น้อยกว่า 3 ปี จังหวัดจึงเห็นว่า
ล่าช้าเกินไปไม่สมกับประชาชนชาวจังหวัดเชียงใหม่รอคอยมานาน คณะกรรมการสร้างอนุสาวรีย์
สามกษัตริย์จึงได้มอบให้ น.ส.ไข่มุกข์ ชูโต เป็นปฏิมากรรับผิดชอบในการปั้นซึ่งจะใช้เวลา
ประมาณ 1 ปี

การดำเนินงานเกี่ยวกับการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์ได้รับความร่วมมือ
สนับสนุนจากประชาชนชาวจังหวัดเชียงใหม่อย่างยิ่ง ต่อมาเมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2526
คณะกรรมการสร้างอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ได้ประชุมกันอีกครั้งหนึ่ง และได้ลงมติให้ก่อสร้าง
พระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์ ณ บริเวณหน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ (หลังเดิม)

ปฏิมากรได้ปั้นพระรูปอนุสาวรีย์เสร็จเรียบร้อยแล้วเมื่อปลายเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2526
จังหวัดจึงได้กำหนดพิธีอัญเชิญพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์จากกรุงเทพมหานครมา
ประดิษฐาน ณ พระแท่น บริเวณหน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ (หลังเดิม) ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา โดย
สรุปค่าใช้จ่ายทั้งหมดถึงวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2527 เป็นเงินจำนวน 5,104,243.68 บาท⁹⁶

⁹⁶ ทิว วิชัยทัตะ. ล้านนาไทย อนุสรณ์พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์. เชียงใหม่:
ทิพย์เนตรการพิมพ์, 2536. หน้า [1] – [3].

4.2.3 ทักษสถานหญิงเชียงใหม่

1. ที่ตั้ง เนื้อที่และกรรมสิทธิ์ที่ดิน

ทักษสถานหญิงเชียงใหม่ ตั้งอยู่เลขที่ 100 ถนนราชวิถี ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ มีเนื้อที่ภายในกำแพงประมาณ 28 ไร่ 44 วาและเนื้อที่ภายนอกอีกประมาณ 9 ไร่ 1 งาน 58 วา ที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ของราชพัสดุ กรมธนารักษ์⁹⁷

2. ประวัติความเป็นมาทักษสถานหญิงเชียงใหม่

คำว่า “คอก” ในภาษาล้านนาหมายถึง (1) ที่ขัง ที่จำกัดอิสรภาพ เช่น เรือนจำ (2) จอกน้ำ กระบอกไม้ไผ่ที่ตัดขังปล้องใช้ใส่น้ำดื่มในการเดินทางที่เรียกว่า “บอกคอก” (3) แขนที่เหยียดตรง ไม่ได้เรียกว่า “แขนคอก” สำหรับในที่นี้หมายถึงที่ประทับของกษัตริย์และที่อยู่ของเจ้านายในล้านนา

ในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 7 (พ.ศ. 2413 - 2440) คอกที่เป็นทางการอยู่ในคุ้มของเจ้าอุปราชบุญทวงศ์ เป็นบุตรคนที่ 2 ของเจ้ามหาพรหมคำคงเป็นน้องชายของเจ้าหลวง มีอำนาจมากในบริเวณคุ้ม (คือบริเวณหลังสถานีตำรวจกองเมืองปัจจุบัน) มีคอกใหญ่ผู้ต้องโทษที่ศาลลูกขุนของเจ้าหลวงพิจารณาลงโทษแล้วต้องมาไว้ที่คอกในคุ้มแห่งนี้

ครั้นเจ้าอุปราชบุญทวงศ์ถึงแก่กรรมเมื่อปี พ.ศ. 2425 เจ้าอินทวิชยานนท์ให้ใช้คอกของคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) เป็นคอกทางการ เจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) เป็นแม่ทัพคราวไปศึกเจ้าฟ้าโกหล่านเมืองหมอกใหม่ แคว้นฉานได้รับชัยชนะ และเป็นแม่ทัพครั้งปราบกบฏพญาผาบ เมื่อปี พ.ศ. 2432 ภายในคอกที่คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) ซึ่งอยู่กลางเวียงจึงเต็มไปด้วยขานาที่ต่อโทษ กบฏ บริเวณคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) จึงเป็นที่ชุมชนช่างที่หลากหลาย เช่น ช่างจักสาน ช่างเหล็ก ช่างแกะสลัก ช่างไม้ ฯลฯ ซึ่งเข้าใจว่าส่วนหนึ่งคือแรงงานฝีมือของกบฏขานาที่ถูกจับขังคอกนั่นเอง

เวลานั้นทางการสยามต้องทำสัญญากับอังกฤษเพื่อคุ้มครองคนในบังคับของอังกฤษ เรียกว่า สัญญาเชียงใหม่ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2416 และฉบับที่ 2 พ.ศ. 2426 เพื่อคุ้มครองคนในบังคับไม่ให้ถูกจับเข้าคอกด้วยวิธีการของล้านนา จึงเริ่มส่งข้าหลวงขึ้นมาควบคุมด้านต่างๆ รวมทั้งด้านการศาล

⁹⁷ สุมาลี ชุมนพัฒน์. รายงานการวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดินบริเวณเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2530. หน้า 21 - 22.

อย่างไรก็ตาม การพิจารณาคดีแบบล้านนาก็ดำเนินต่อมาอีกระยะหนึ่ง จึงต้องย้ายออกไปอยู่ตามคอกในคุ่มของเจ้าที่มีหน้าที่พิพากษาคดีความ เมื่อเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) ถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. 2438 พระเจ้าอินทวิชยานนท์ก็ให้เจ้าราชภาคิวงศ์ (หน่อเมือง) หัวหน้าผู้พิพากษาศาลพื้นเมืองเป็นเจ้าบุรีรัตน์ (หน่อเมือง) และให้ย้ายคอกไปไว้ที่คอกในคุ่มเจ้าบุรีรัตน์ (หน่อเมือง) ที่ประตูเชียงใหม่ เมื่อเจ้าบุรีรัตน์ (หน่อเมือง) ถึงแก่กรรมก็ให้ย้ายคอกไปคอกที่คุ่มเจ้าทักษิณนิเกตุ (มหายศ) เสนาวิบุตรของเจ้ามหาวงศ์สาขานายเรือน

ครั้นสมัยเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์เป็นเจ้าหลวงองค์ที่ 8 (พ.ศ. 2444 - 2452) อำนาจอธิปไตยของสยามแผ่เข้าสู่เชียงใหม่มากขึ้นจนสามารถจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลเรียกว่ามณฑลพายัพในปี พ.ศ. 2442 จากเดิมที่มีศูนย์บริหารอยู่ริมแม่น้ำปิงก็เริ่มย้ายเข้าพื้นที่กลางเวียงเพราะได้รับบริจาคที่ดินของคุ่มกลางเวียงเพื่อใช้เป็นที่ตั้งศาลมณฑลเป็นที่ตั้งศาลแขวง รวมทั้งเป็นที่ตั้งโรงเรียนประจำมณฑล

จากนั้นพระยานริศรราชกิจ (สาย โชติคเสถียร) ข้าหลวงใหญ่ได้ขอพื้นที่หลังคุ่มกลางเวียงเป็นเรือนจำและขอบริเวณคุ่มเจ้าบุญทวงศ์เป็นสถานีตำรวจกองเมือง ซึ่งเจ้าอินทวโรรส ได้มอบให้ตามความประสงค์ของทางราชการ เรือนจำหรือคอกแห่งใหม่นั้นเดิมเป็นที่ตั้งคุ่มเวียงแก้ว ซึ่งเป็นคุ่มที่สวยงามมากและเชื่อกันว่าเป็นคุ่มสมัยพระเจ้ากาวิละเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์แรก (พ.ศ. 2325 - 2358) ต่อมา มีการรื้อถอนแล้วมอบพื้นที่ให้ทางการ ตั้งแต่นั้นมา จึงมีการนำนักโทษจากคอกในคุ่มเจ้าทักษิณนิเกตุ (มหายศ) มาไว้ที่คอกใหม่นี้ โดยครั้งแรกทำเป็นรั้วไม้สัก

พ.ศ. 2445 สมัยเจ้าพระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ (เชย กัลยาณมิตร) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2445 - 2458) กลุ่มเงี้ยวได้ก่อกบฏที่เมืองแพร่ ลำปาง เชียงใหม่ หลังจากปราบสำเร็จก็มีผู้ต้องโทษเพิ่มขึ้นจึงได้มีการก่อกำแพงด้วยอิฐและสร้างอาคารคุมขังให้แข็งแรง โดยมีพระยอดเมืองขวาง (หม่อมหลวงอิน เสนิงค์) คุมโครงการและได้มีการพัฒนาเรื่อยมาจนกลายเป็นทัณฑสถานหญิงเชียงใหม่ในปัจจุบัน⁹⁸

4.2.4 ศาลแขวงเชียงใหม่ (เดิม)

1. ที่ตั้ง เนื้อที่และกรรมสิทธิ์ที่ดิน

ศาลแขวงเชียงใหม่ ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ มีเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ 2 วา โฉนดเลขที่ 4879 เลขที่ดิน 21 อาณาเขตทิศเหนือจรดถนนราชวิถี ทิศใต้จรดทางสาธารณะประโยชน์ ทิศตะวันออกจรดที่ดินเอกชน ทิศตะวันตกจรดถนนพระปกเกล้า ที่ดินเป็น

⁹⁸ สมโชติ อ๋องสกุล. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ประวัติศาสตร์ของแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ในเวียงเชียงใหม่. หน้า 100 - 101.

กรรมสิทธิ์ของราชพัสดุ แผนกธนารักษ์ ปัจจุบัน ศาลแขวงเชียงใหม่ได้ถูกดัดแปลงและก่อสร้างเป็น พิพิธภัณฑ์ซึ่งอยู่ภายใต้ความดูแลรับผิดชอบของเทศบาลนครเชียงใหม่⁹⁹

2. ประวัติความเป็นมาศาลแขวงเชียงใหม่ (เดิม)

บริเวณที่ตั้งศาลแขวงเชียงใหม่ในอดีตเป็นส่วนหนึ่งของคุ้มกลางเวียง คงเป็นส่วนที่ตั้งของวังหน้าเพราะเป็นมรดกของเจ้าอุปราชสุริยะ ต่อมาเป็นมรดกตกแก่เจ้าน้อยเลาแก้ว ผู้เป็นบุตร (ต่อมาเจ้าน้อยเลาแก้วคือ เจ้าราชบุตร) คุ้มหลังนี้เดิมเจ้าอุปราชสุริยะเตรียมถวายใช้เป็นที่ว่าการเมืองเชียงใหม่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2442 (ร.ศ. 118) เพราะเป็นบริเวณกลางเวียงทำเลเหมาะสม แต่เจ้าจอมมารดาธารศรีมีพระประสงค์น้อมเกล้าถวายคุ้มกลางเวียงส่วนที่เป็นมรดกของพระองค์ให้รัฐบาล คุ้มนี้จึงได้ตกทอดแก่บุตร คือ เจ้าน้อยเลาแก้ว (เจ้าราชบุตร) ต่อมาทางการขอซื้อเป็นที่ทำการศาลแขวงจังหวัดเชียงใหม่หลังใหม่ แทนหลังเดิม ซึ่งตั้งอยู่ที่สะพานนวรัฐ ริมน้ำปิง ศาลแขวงเชียงใหม่เริ่มเปิดทำการเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2500 โดยหลวงการุณย์นราทร อธิบดี ผู้พิพากษาภาค 5 เป็นผู้ทำการเปิดผ้าแพรคลุมป้ายชื่อบริเวณศาลแขวงเชียงใหม่ ตัวอาคารชั้นล่างด้านหน้าตึกมีทั้งหมด 4 ห้องเล็ก ได้แก่ ห้องพิจารณา 1 บัลลังก์ ห้องผู้พิพากษา 1 ห้อง ห้องธุรการ 1 ห้อง และห้องเก็บสำนวนอีก 1 ห้อง¹⁰⁰

4.3 การพัฒนาพื้นที่ประวัติศาสตร์กลางเมืองเชียงใหม่ (พ.ศ. 2540 – 2545)

ในปี พ.ศ. 2539 เชียงใหม่มีอายุครบ 700 ปีจึงก่อให้เกิดกระแสตื่นตัวในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาศิลปวัฒนธรรมในด้านต่างๆ ของเชียงใหม่และล้านนา การพัฒนาพื้นที่ประวัติศาสตร์กลางเมืองเชียงใหม่ก็เป็นหนึ่งในโครงการที่ตอบสนองเป้าหมายนี้ ผู้ศึกษานำเสนอข้อมูลการดำเนินการสถานที่ต่างๆ ที่ใช้ในการศึกษาซึ่งเป็นสถานที่ที่ลี้ลับแล้วแต่ก่อตั้งอยู่บนพื้นที่แห่งเดียวกัน ซึ่งในอดีต เรียกว่า ช่วงหลวง ดังที่ได้นำเสนอแล้วนั้น โดยเป็นข้อมูลการดำเนินการในช่วงปี พ.ศ. 2540 - พ.ศ. 2545

⁹⁹ สุมาลี ยูประพัฒน์. รายงานการวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดินบริเวณเมืองเชียงใหม่. หน้า 21 -22.

¹⁰⁰ สมโชค อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อชุมชน (เล่มสาม). หน้า 27.

4.3.1 วัดอินทิล

ในปี พ.ศ. 2541 กรมศิลปากรได้ขุดแต่งวิหารหลวงพ่อบัว (หลวงพ่อบูณเมือง) โดยพบหลักฐานด้านโบราณวัตถุที่สำคัญ คือ เศษภาชนะดินเผารูปแบบหริภุญไชย หอยเบี้ย กล้องยาสูบดินเผา ตะคันดินเผา (ผางประทีป) พระพิมพ์เนื้อชินแบบปรกโพธิ์ (เชียงแสน) ชิ้นส่วนพระพุทธรูปสำริด เหรียญสมัยรัชกาลที่ 5 ฯลฯ

นอกจากนั้น กรมศิลปากรยังได้มีการขุดแต่งส่วนฐานของพระวิหารหลวงพ่อบัว โดยมีการดำเนินการเพียงเฉพาะส่วนแนวฐานด้านทิศใต้ เพราะส่วนฐานวิหารด้านทิศเหนือเป็นแนวถนนอินทวโรธาสถาผ่านทับ จึงยังไม่ได้ทำการขุดแต่ง¹⁰¹

4.3.2 หอประชุมติโลกราช

วันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2545 องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ได้เข้าบริเวณหอประชุมติโลกราชจากฝ่ายศาสนสมบัติ กรมศาสนาต่ออีกรอบหนึ่งหลังจากหมดสัญญาเช่าครั้งที่ 1 และได้เริ่มปรับปรุงหอประชุมติโลกราชเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเมืองเชียงใหม่¹⁰²

4.3.3 หอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่¹⁰³

ขั้นที่ 1

การใช้พื้นที่ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ (เดิม) เพื่องานทางศิลปวัฒนธรรมเริ่มเป็นความจริงมากขึ้นในสมัยผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ นายชนะศักดิ์ ชูบุรณ์ (พ.ศ. 2534 - 2536) เมื่อสำนักพัฒนาเมือง กระทรวงมหาดไทย เทศบาลนครเชียงใหม่ (สมัยนายวรกร ตันตราพันธ์เป็นนายกเทศมนตรี) และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้ร่วมกันเสนอโครงการภายใต้แผนงานเงินกู้เพื่อการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวจากกองทุนความร่วมมือทางเศรษฐกิจโพ้นทะเล ประเทศญี่ปุ่น (OECF) และได้รับอนุมัติ 10 โครงการรวมเป็นเงินประมาณ 250,108,176 บาท หนึ่งในโครงการที่อนุมัติ คือ โครงการปรับปรุงศาลากลางหลังเดิมเป็นหอศิลปวัฒนธรรมล้านนาเมืองเชียงใหม่ อนุมัติวงเงิน 68,036,160 บาท

¹⁰¹ “วัดอินทิล (สะดือเมือง): ประวัติความสำคัญและแนวทางการอนุรักษ์.” 2547. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.lannaworld.com> หัวข้อ ซะป๊ะเรื่องเมืองล้านนาจากผู้เขียน (20 กรกฎาคม 2550).

¹⁰² สมโชติ อ๋องสกุล. ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อชุมชน (เล่มสาม). หน้า 288.

¹⁰³ สมโชติ อ๋องสกุล. ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อชุมชน หอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่: ความเป็นมาและความสำเร็จ เชียงใหม่ในฐานะพิพิธภัณฑ์เปิด. เชียงใหม่: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545. หน้า

วันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2536 จังหวัดเชียงใหม่ได้แต่งตั้ง “คณะกรรมการจัดตั้งหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่และพัฒนากลุ่มโบราณสถานวัดสะดือเมือง เพื่อร่วมเฉลิมฉลอง 700 ปีนครเชียงใหม่”

คณะกรรมการชุดดังกล่าวได้ประชุมกันในช่วงปี พ.ศ. 2536 จำนวน 10 ครั้ง มีมติสำคัญดังนี้

1. ปรับปรุงศาลากลางหลังเดิมเป็นหอศิลปวัฒนธรรมประจำเมืองเชียงใหม่
2. ปรับปรุงอาคารด้านหลังศาลากลางหลังเดิมให้เข้ากับอาคารศาลากลาง
3. ปรับปรุงบริเวณวัดสะดือเมือง สร้างวิหารหลวงพ่อบุญ และเรือหอประชุมติโลกราช
4. บริเวณบ้านพักอัยการด้านหลังศาลากลางหลังเดิมจะปรับปรุงเป็นสถานที่จอดรถ
5. บริเวณศาลาแขวงจังหวัดเชียงใหม่ หากมีการย้ายรั้วด้านหน้าของศาลเข้าไปชิดอาคารศาลจะเปิดเป็นบริเวณรับกับบริเวณช่วงหน้าอนุสาวรีย์สามกษัตริย์
6. ปรับภูมิทัศน์บริเวณดังกล่าวเกิดเป็นพื้นที่โล่งของเมือง เรียกว่า ช่วงพญามังรายหรือช่วงมั่งราย

วันที่ 10 พ.ย. 2536 เทศบาลนครเชียงใหม่แต่งตั้งคณะกรรมการร่าง TOR. (Term of Reference) มีนายศิริชัย นฤมิตรเรขการเป็นประธานได้กำหนดแนวทางใน ร่าง TOR. ของหอศิลปวัฒนธรรมล้านนาไว้ดังนี้

1. รวบรวมและจัดแสดงงานศิลปกรรม ประติมากรรม หัตถกรรมล้านนา
2. จัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรล้านนาในอดีต ปัจจุบัน และแนวโน้มการพัฒนาในอนาคต
3. จัดตั้งอำนวยการความสะดวกและบริการแก่นักท่องเที่ยว
4. การแสดงแสงเสียงในโอกาสสำคัญ

คณะกรรมการร่าง TOR. ได้นำร่างดังกล่าวเสนอต่อที่ประชุมคณะกรรมการจัดตั้งหอศิลปวัฒนธรรมและพัฒนากลุ่มโบราณสถานวัดสะดือเมือง เมื่อวันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ. 2536 ที่ประชุมมีมติให้แก้ไขเป็นดังนี้

1. แก้ไขชื่อจากหอศิลปกรรมวัฒนธรรมล้านนาเมืองเชียงใหม่เป็นหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่
2. รวบรวมและจัดแสดงงานศิลปกรรมและวัฒนธรรมวัตถุของเชียงใหม่
3. จัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและความเจริญรุ่งเรืองของเมืองเชียงใหม่ในอดีตปัจจุบันและแนวโน้มการพัฒนาในอนาคต
4. จัดนาฏศิลป์และการแสดงอื่นๆ ทางวัฒนธรรม

5. จัดตั้งอำนาจความสะดวกและการบริการแก่นักท่องเที่ยว ทั้งที่เป็นชาวไทยและชาวต่างประเทศ

ขั้นที่ 2

ช่วงปี พ.ศ. 2538 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) แต่งตั้งคณะกรรมการโครงการจัดตั้งศูนย์ศิลปวัฒนธรรมล้านนาเมืองเชียงใหม่ มีรองผู้ว่าการฝ่ายบริหารการท่องเที่ยวเป็นประธานกรรมการ กรรมการประกอบด้วยผู้อำนวยการสำนักการช่างเทศบาลนครเชียงใหม่ ผู้แทนจากส่วนแผนพัฒนาท้องถิ่นกรมการปกครอง ผู้ตรวจการส่วนท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่ หัวหน้างานท้องถิ่นปกครองจังหวัด ผู้แทนเทศบาลนครเชียงใหม่ พนักงานส่งเสริมการลงทุน มีนายสันติ แสงเจริญ เป็นกรรมการและเลขานุการ คณะกรรมการดังกล่าวได้จ้างบริษัทที่ปรึกษา คือ บริษัทมรดกโลก ดำเนินการศึกษาตาม TOR. ที่กำหนดและประมาณราคา

ต้นปี พ.ศ. 2539 บริษัทมรดกโลกได้เสนอเอกสารโครงการศึกษางานสำรวจและออกแบบโครงการปรับปรุงศาลากลาง (เดิม) เป็นหอศิลปวัฒนธรรมล้านนา เมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ โดยเสนอประมาณราคาตามแผนทั้งโครงการเป็นเงิน 62,980,454 บาท รวมภาษีร้อยละ 7.96 ทั้งหมดเป็นเงิน 67,993,698

ขั้นที่ 3

การดำเนินงานตามโครงการจริงได้เริ่มต้นหลังการสมโภชเชียงใหม่ 700 ปี ในสมัยนายพลากร สุวรรณรัตน์ ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2539 - 2541) โดยเทศบาลนครเชียงใหม่ยุคนครรัฐพัฒนาเป็นต้นเรื่องเปิดประมูลหลายรอบ ในที่สุด ห้างหุ้นส่วนจำกัดดอลกตได้เป็นผู้ดำเนินการตามสัญญาลงวันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2540 กำหนดเสร็จตามสัญญาครั้งแรก มิถุนายน พ.ศ. 2542 และต่ออายุสัญญาเป็น 13 เมษายน พ.ศ. 2543 ในวงเงิน 65,990,000 บาท โดยได้เงินจาก (1) โครงการเงินกู้ของ OECF ร้อยละ 69 จำนวนเงิน 45,533,100 บาท (2) เงินอุดหนุนจากงบประมาณแผ่นดิน จำนวนเงิน 15,184,100 บาท (3) เงินเทศบาลนครเชียงใหม่สมทบจำนวนเงิน 5,272,800 บาท รวมภาษีมูลค่าเพิ่มอีก 4,317,102.82 บาท

การดำเนินการของห้างหุ้นส่วนจำกัดดอลกตได้ปรับปรุงเฉพาะอาคารศาลากลางหลังเดิมตามแบบของบริษัทมรดกโลก ไม่ได้เกี่ยวข้องกับอาคารหอประชุมมติโลกราช และอาคารองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ (เดิม) แต่ได้เพิ่มอาคารห้องน้ำส่วนนอกอาคารเพราะเกรงห้องน้ำภายในอาคารไม่สามารถรับคนจำนวนมากได้ โดยทำห้องน้ำส่วนเฉพาะคนพิการด้วย และได้รื้ออาคาร 2 ชั้นที่อยู่หลังเจดีย์สี่คือเมืองออก

ช่วงปี พ.ศ. 2542 การปรับปรุงอาคารศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่เกือบเสร็จสิ้นตามกำหนด ปรากฏโฉมโดดเด่น มีแขกขอเข้าชมเป็นระยะ กรมการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม

สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์จึงได้ประกาศให้รางวัลอาคารอนุรักษ์ดีเด่นด้านอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม พ.ศ. 2542 แก่เทศบาลนครเชียงใหม่ และบริษัทมรดกโลก ในฐานะองค์กรดีเด่นส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม พ.ศ. 2542

ขั้นที่ 4

วันที่ 19 พ.ค. พ.ศ. 2541 เทศบาลนครเชียงใหม่ยุค นายไชยวัฒน์ ชำรงศรีสุข เป็นปลัดเทศบาลเริ่มกำหนด TOR. เพื่อให้จัดห้องแสดงภายในอาคารหอศิลปวัฒนธรรม และในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2542 ก็ประกาศให้ผู้สนใจเสนอโครงการเข้าประกวดราคา

วันที่ 11 ก.พ. พ.ศ. 2542 เทศบาลนครเชียงใหม่ตกลงว่าจ้างบริษัท CITYNEON DISPLAY & CONSTRUCTION (THAILAND) CO., LTD เป็นบริษัทที่ปรึกษาในการจัดห้องแสดงภายในหอศิลปวัฒนธรรม โดยลงนามในสัญญาเมื่อ 5 เมษายน พ.ศ. 2542 ระยะเวลา 4 เดือน วงเงิน 700,000 บาท

บริษัท City Neon ได้เสนอความคิดและแบบการจัดแสดงพร้อมประมาณการในฐานะบริษัทที่ปรึกษาต่อเทศบาลนครเชียงใหม่ตามกำหนดเมื่อสิงหาคม พ.ศ. 2542

ขั้นที่ 5

ด้วยการปรับเปลี่ยนสภาพการใช้สอยให้งานแสดงด้านศิลปะไปอยู่ในอาคารส่วนหลังซึ่งสะดวกต่อการเข้าชมมากกว่าอาคารส่วนหน้าและมีการเปลี่ยนชื่อเป็น “หอวัฒนธรรมเชียงใหม่” แทนคำว่าหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ ทำให้เกิดความเข้าใจผิดว่าจะจัดงานด้านศิลปะออกไป จึงเกิดความเคลื่อนไหวอีกด้านหนึ่งของผู้สอนศิลปะส่วนหนึ่ง ทั้งในรูปของการเข้าพบ การบันทึก และการลงบทความในหนังสือพิมพ์

จังหวัดเชียงใหม่ จึงได้มีการประกาศแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารและคณะกรรมการที่ปรึกษาหอวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ขึ้น เมื่อ 11 เมษายน พ.ศ. 2543 มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานกรรมการ หัวหน้าส่วนราชการที่เกี่ยวข้องด้านศิลปวัฒนธรรมทุกแห่งเป็นกรรมการ ปลัดเทศบาลนครเชียงใหม่เป็นกรรมการและเลขานุการ ส่วนคณะที่ปรึกษาประกอบด้วยเจ้านายฝ่ายเหนือ นักวิชาการทุกฝ่าย

คณะกรรมการบริหารชุดดังกล่าวได้มีการประชุมกันนัดแรก โดยไม่มีการเชิญคณะที่ปรึกษาเข้าร่วมได้ตกลงให้ใช้ชื่อว่า “หอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่” เหมือนดัง TOR. ครั้งแรก

ขณะเดียวกัน นายประวิทย์ สีหโสภณ ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2541 - 2544) ได้มีคณะที่ปรึกษาอีกชุดหนึ่ง เรียกว่า สภาที่ปรึกษาผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ ได้มีการประชุมหารือเรื่องพื้นที่รอบอาคารหอวัฒนธรรม เพื่อปรับสภาพให้เหมาะสมขึ้นด้วยแต่ยังไม่มีผลในทางปฏิบัติ

อีกด้านหนึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ก็แต่งตั้งคณะทำงานประสานการพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่และคณะทำงาน เพื่อจัดทำแผนแม่บทเชิงกายภาพตามโครงการพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ โดยได้เสนอให้ปรับปรุงพื้นที่รายรอบอาคารหอวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ตามแผนที่กำหนดไว้ให้ปรากฏในแผนแม่บท และในที่สุดเทศบาลนครเชียงใหม่ได้ว่าจ้างให้คณะกรรมการล้านนา สมาคมสถาปนิกสยามฯ เป็นผู้ศึกษาแนวทางปรับปรุงภูมิทัศน์ในเขตกำแพงเมืองชั้นใน

ขั้นที่ 6

มีนาคม พ.ศ. 2543 เทศบาลนครเชียงใหม่เปิดประกวดราคาจ้างเหมาปรับปรุงตกแต่งและจัดแสดงนิทรรศการถาวรภายในหอวัฒนธรรมเชียงใหม่ ในที่สุด ตกลงว่าจ้างห้างหุ้นส่วนจำกัดอลงกตเป็นผู้ดำเนินการให้เสร็จ ตามส่วนที่กำหนดภายในพฤศจิกายน พ.ศ. 2543 ในวงเงินประมาณ 20 ล้านบาท โดยเริ่มดำเนินการตั้งแต่เมษายน พ.ศ. 2543 เป็นต้นมา (สิ้นสุดสัญญา 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2543)

งานในขั้นตอนนี้ถือเป็นส่วนแรกของการดำเนินการจัดแสดงนิทรรศการถาวรโดยทำเฉพาะบางห้อง ในวงงบประมาณ 19 ล้านบาท

ในการดำเนินงานห้างหุ้นส่วนจำกัดอลงกตเป็นบริษัทแม่และมีบริษัทลูก 2 บริษัท คือ บริษัท City Neon นำโดย สุกิจ ทรัพย์เพิ่มพูน และบริษัท MAGENTA DÉCOR นำโดย สุทัศน์ ปิ่นฤทัย

คณะทำงานโดยความเห็นชอบของที่ปรึกษาด้านภาษาและวรรณกรรมล้านนาได้เสนอให้ปรับชื่อห้องต่างๆ

ภายในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2543 ส่วนโครงสร้างการจัดแสดงในห้องต่างๆ ดังกล่าวส่วนใหญ่เสร็จแล้วและอยู่ในขั้นตรวจสอบความถูกต้องของข้อความที่จัดแสดงเพื่อติดตั้ง โดยทางเทศบาลนครเชียงใหม่ได้ขยายสัญญาไปถึง 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544

9 มีนาคม พ.ศ. 2544 คณะกรรมการตรวจงานของเทศบาลนครเชียงใหม่ซึ่งมีปลัดเทศบาลนครเชียงใหม่เป็นประธานกำหนดเป็นวันตรวจงาน แต่ฝ่ายบริษัทลูกยังไม่พร้อมส่งงาน จึงขอเลื่อนการส่งเป็น 23 มีนาคม พ.ศ. 2544 เพื่อเร่งรัดให้บริษัทลูกแก้ไขรายละเอียดตามคำแนะนำของคณะกรรมการ แต่ก็สามารถดำเนินการแก้ไขได้เพียงบางส่วน ดังนั้น เมื่อถึงกำหนด 23 มีนาคม พ.ศ. 2544 ห้างหุ้นส่วนอลงกตในฐานะบริษัทแม่ก็ส่งงานที่ต้องรอการแก้ไขอีกบางส่วนจึงต้องถูกปรับเป็นรายวันซึ่งตามระเบียบปรับวันละ 30,000 บาท โดยถูกปรับเป็นเวลา 7 - 9 วัน

ทุกเรื่องที่เป็นทางการจึงเรียบร้อยภายในต้นเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2544 ซึ่งถือว่าเสร็จงานจัดแสดงภายในอาคารระยะที่หนึ่ง ขึ้นต่อไปเทศบาลนครเชียงใหม่ต้องเร่งจัดหางบประมาณเพื่อเปิดให้มีการจัดแสดงภายในอาคารระยะที่สองต่อไป

ขั้นที่ 7

ภายในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2544 เทศบาลนครเชียงใหม่ยุคเชียงใหม่คุณธรรมได้ดำเนินการเปิดประมูลว่าจ้างเหมาปรับปรุงตกแต่งและจัดแสดงนิทรรศการถาวรภายในหอศิลปวัฒนธรรมเชียงใหม่ระยะที่ 2 เป็นที่เรียบร้อย โดยได้แก่ ห้างหุ้นส่วนจำกัดคอลลกต อีกครั้งหนึ่งโดยเริ่มลงนามในสัญญาจ้างเมื่อ 7 กันยายน พ.ศ. 2544

การดำเนินงานระยะที่ 1 ห้างหุ้นส่วนจำกัดคอลลกต มีทีมงานดำเนินการ 2 บริษัท คือ CITYNEON DISPLAY & CONSTRUCTION (THAILAND) CO., LTD และบริษัท MAGENTA DÉCOR CO., LTD ประสานงานและคุมงบประมาณโดย ปานเทพ วิริยานนท์

ในการดำเนินการระยะที่ 2 ห้างหุ้นส่วนจำกัดคอลลกตได้ทีมงานใหม่ คือ BLUE PACIFIC CO., LTD นำโดย ประสพสุข โดยมีผู้จัดการ คือ ศิลปชัย อริญยະนาค และดำเนินการเองทั้งหมด

ทีมงานใหม่ของห้างหุ้นส่วนคอลลกต คือ BLUE PACIFIC เสนอโครงการเนื้อหาการจัดแสดงและโครงการเนื้อหาสื่อต่างๆ ต่อเทศบาลนครเชียงใหม่ เป็นแผนงานงวดที่ 1 เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2544 และเริ่มต้นดำเนินการตั้งแต่นั้นมาจนถึงเมษายน พ.ศ. 2545

งานในระยะที่ 2 คือการจัดแสดงนิทรรศการถาวรในหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่จำนวน 6 ห้อง ซึ่งเป็นบริเวณชั้นที่ 2 ของอาคารคือ (1) ห้องประวัติอาคาร (2) ห้องเจ้าหลวงเชียงใหม่ (3) ห้องประชุมริมฝั่งแม่น้ำปิง (4) ห้องชีวิตภายในเมือง (5) ห้องพระพุทธศาสนา (6) ห้องสังคมเกษตร แต่ละห้องมีวัตถุประสงค์ดังนี้

ขั้นที่ 8

ระหว่างที่บริษัท BLUE PACIFIC ดำเนินงาน เจ้าหน้าที่เทศบาลนครเชียงใหม่ก็ได้เข้าบริหารอาคารและรับบุคลากรเข้าทำงานในอัตราจ้าง ควบคุมโดย สุวารี วงศ์ทองแก้ว เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน ภายใต้กำกับของนายกเทศมนตรีเทศบาลนครเชียงใหม่ (บุญเลิศ บุรณุปกรณ์) เตรียมการจัดงานแนะนำหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ (Soft Opening) ในวันพุธที่ 10 เมษายน พ.ศ. 2545 โดยเริ่มด้วยการบวงสรวงและสักการะพญามังราย ณ ช่วงอนุสาวรีย์สามกษัตริย์แล้ว จึงนำเข้าแนะนำหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ ขณะที่ตัวงานของ BLUE PACIFIC ยังค้างอยู่บางส่วน ซึ่งเสร็จสิ้นตามข้อกำหนดในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2545

4.3.4 อาคารบ้านพักอัยการ

ในปี พ.ศ. 2545 เทศบาลนครเชียงใหม่ได้ดำเนินการติดต่อกรมอัยการเพื่อขอใช้พื้นที่บ้านพักอัยการข้างหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่เป็นสถานที่สร้าง “หอประวัติศาสตร์” โดยเริ่มแต่งตั้งคณะกรรมการร่าง TOR. แล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 และมีการขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อตรวจสอบสภาพที่ดินก่อนดำเนินการขั้นต่อไป¹⁰⁴

4.3.5 ทณฑสถานหญิงเชียงใหม่

การย้ายเรือนจำกลางเชียงใหม่ออกนอกเมืองไปยังบริเวณศูนย์ราชการแห่งใหม่ได้ดำเนินการมาตั้งแต่ทศวรรษ 2530

ในปี พ.ศ. 2541 – 2542 กรมราชทัณฑ์ให้นักโทษชายย้ายไปอยู่เรือนจำแห่งใหม่ที่ศูนย์ราชการและยังคงให้นักโทษหญิงอยู่เรือนจำแห่งเก่านี้ แล้วเรียกชื่อเรือนจำใหม่ว่าทณฑสถานหญิงจังหวัดเชียงใหม่¹⁰⁵

15 กรกฎาคม พ.ศ. 2544 กรมราชทัณฑ์ได้ขึ้นป้ายใหญ่หน้าทณฑสถานหญิงจังหวัดเชียงใหม่ว่าจะมอบพื้นที่ทณฑสถานแห่งนี้ให้เป็นสวนสาธารณะและศูนย์วัฒนธรรมของประชาชนชาวเชียงใหม่ทุกคน¹⁰⁶

4.3.6 ศาลแขวงเชียงใหม่ (เดิม)

ในปี พ.ศ. 2544 เทศบาลนครเชียงใหม่ได้เริ่มติดต่อศาลแขวงเชียงใหม่เพื่อขอใช้อาคารเป็นสถานที่จัดหอศิลป์ล้านนา¹⁰⁷

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

¹⁰⁴ สมโชติ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อชุมชน (เล่มสาม). หน้า 288.

¹⁰⁵ สมโชติ อ่องสกุล. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ประวัติศาสตร์ของแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ในเวียงเชียงใหม่. หน้า 101.

¹⁰⁶ สมโชติ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อชุมชน (เล่มสาม). หน้า 288.

¹⁰⁷ เรื่องเดียวกัน